

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

04.02 – МКР. 1969 «С» 2023.10.03. 016. ПЗ

ВОРОНИЙ АНДРІЙ АНДРІЙОВИЧ

2024 р.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ННІ неперервної освіти і туризму

УДК 338.48:355.01(477)

ПОГОДЖЕНО
Директор
ННІ неперервної освіти і туризму

Іван ГРИЦЕНКО

_____ (підпис)

« _____ » _____ 2024 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
**Завідувачка кафедри готельно-
ресторанної справи та туризму**

Світлана Мельниченко

_____ (підпис)

« _____ » _____ 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Розвиток воєнного туризму в Україні»

Спеціальність **242 «Туризм і рекреація»**

Освітня програма **«Міжнародний туристичний бізнес»**

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Гарант освітньої програми

к. е. н., доцент

_____ (підпис)

Стефанія МОСІЮК

**Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи**

к.е.н., доцент

_____ (підпис)

Ірина КУДІНОВА

Виконав

_____ (підпис)

Андрій ВОРОНИЙ

КИЇВ – 2024

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ННІ неперервної освіти і туризму

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувачка кафедри
готельно-ресторанної справи та туризму
д.е.н., професор _____ Світлана Мельниченко
15 листопада 2024 р.

ЗАВДАННЯ

**ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТА**

ВОРОНОГО АНДРІЯ АНДРІЙОВИЧА

Спеціальність **242 «Туризм і рекреація»**
(шифр і назва)

Освітня програма **«Міжнародний туристичний бізнес»**

Орієнтація освітньої програми **освітньо-професійна**

Тема магістерської кваліфікаційної роботи: **«Розвиток воєнного туризму в
Україні»**

затверджена наказом ректора НУБіП України від **«30» жовтня 2023 р. № 1969**
«С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру **2024.10.20**
Рік, місяць, число

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи законодавчі та
нормативні акти України, матеріали Державної служби статистики України,
наукові праці зарубіжних та вітчизняних авторів, матеріали науково-
практичних конференцій.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретико-методологічні основи дослідження туристичної діяльності
2. Аналіз впливу війни на туристичну діяльність регіонів України
3. Перспективи розвитку туристичної діяльності у післявоєнний період

**Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи**

_____ (підпис)

Ірина КУДІНОВА

Завдання прийняв до виконання

_____ (підпис)

Андрій ВОРОНИЙ

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ПІДГОТОВКИ ТА ЗАХИСТУ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Етапи підготовки та захисту кваліфікаційної магістерської роботи	Термін виконання	Примітки (фактично виконано)
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи, підготовка завдання, складання плану, консультації з проведення дослідження	<i>березень 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
2.	Підготовка першого розділу роботи	<i>квітень 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
3.	Підготовка другого розділу роботи	<i>травень-червень 20234р.</i>	<i>виконано</i>
4.	Підготовка третього розділу роботи	<i>липень-серпень 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
5.	Підготовка вступу, висновків, списку використаних джерел та додатків. Оформлення роботи відповідно до встановлених вимог, передача на перевірку керівникові.	<i>вересень 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
6.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника (консультанта)	<i>до 15 жовтня 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
7.	Перевірка роботи на академічний плагіат	<i>до 25 жовтня 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
8.	Отримання відгуку керівника роботи	<i>до 28 жовтня 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
9.	Отримання зовнішньої рецензії	<i>до 1 листопада 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
10.	Подача роботи на кафедру	<i>3 листопада 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
11.	Підготовка доповіді і презентації	<i>4 листопада 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
12.	Попередній розгляд та захист на випусковій кафедрі	<i>5 листопада 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
13.	Допуск магістерської кваліфікаційної роботи до захисту завідувачем кафедри	<i>5 листопада 2043 р.</i>	<i>виконано</i>
14.	Захист роботи перед екзаменаційною комісією	<i>6 листопада 2024 р.</i>	<i>виконано</i>

Відгук керівника магістерської кваліфікаційної роботи

Магістерська робота присвячена дослідженню розвитку воєнного туризму в Україні як складової національного туристичного продукту. У роботі розглянуто історичні аспекти воєнного туризму, проаналізовано його сучасний стан, а також визначено потенціал і перспективи розвитку в умовах відновлення після воєнних дій.

У роботі розглянуто теоретико-методологічні основи дослідження впливу війни на туристичну діяльність. Розкрито значення туризму для економіки постраждалих регіонів, визначено методiku аналізу туристичної діяльності в умовах воєнної ситуації. Вивчено основні фактори, які сприяють розвитку або занепаду туризму в постраждалих регіонах, оцінено наслідки воєнних дій для туристичної індустрії та розглянуто вплив війни на стан охорони навколишнього середовища. Запропоновано програмні моделі для відновлення туристичного бізнесу, а також проаналізовано можливості впровадження нових тенденцій та інновацій для підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі.

Магістерську кваліфікаційну роботу виконано відповідно до вимог і вона рекомендується до захисту в екзаменаційній комісії.

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи

Ірина КУДІНОВА

(підпис, дата)

Висновок про магістерську кваліфікаційну роботу

Магістерська кваліфікаційна робота студента **Вороного А.А.**
(прізвище, ініціали)
може бути допущена до захисту в екзаменаційній комісії.

Гарант освітньої
програми

Стефанія МОСЮК

(підпис)

Завідувач кафедри

Світлана МЕЛЬНИЧЕНКО

(підпис)

«__» _____ 2024 р.

АНОТАЦІЯ

Вороний А.А. «Розвиток воєнного туризму в Україні» маг.робота : спец. 242 «Туризм» / Андрій Андрійович Вороний; НУБіП України; кафедра готельно-ресторанної справи та туризму; керівник к.е.н., доц. І.П. Кудінова Київ, 2024. 77 с.

У роботі розглянуто теоретико-методологічні основи дослідження впливу війни на туристичну діяльність. Розкрито значення туризму для економіки постраждалих регіонів, визначено методика аналізу туристичної діяльності в умовах воєнної ситуації. Вивчено основні фактори, які сприяють розвитку або занепаду туризму в постраждалих регіонах, оцінено наслідки воєнних дій для туристичної індустрії та розглянуто вплив війни на стан охорони навколишнього середовища. Запропоновано програмні моделі для відновлення туристичного бізнесу, а також проаналізовано можливості впровадження нових тенденцій та інновацій для підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі.

Ключові слова: війна, туризм, туристична індустрія, економічний розвиток, постраждалі регіони, післявоєнний період, інновації.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	11
1.1. Теоретичні основи дослідження впливу війни на туристичну діяльність.....	11
1.2. Значення туризму для економіки постраждалого регіону в період війн.	29
1.3.Методика досліджень туристичної діяльності в період воєнної ситуації в країні.....	32
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВІЙНИ НА ТУРИСТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	40
2.1. Фактори впливу на розвиток або занепад туризму в постраждалому регіоні	40
2.2. Аналіз впливу воєнних дій на туристичну індустрію	44
2.3. Вплив війни на стан охорони навколишнього середовища.....	58
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	62
3.1.Програмні моделі розвитку туристичного бізнесу у післявоєнний період.....	62
3.2.Застосування нових тенденцій та інновацій для розвитку туристичної індустрії у післявоєнний період.....	70
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Слід розпочинати з визначення актуальності теми, зокрема враховуючи сучасну проблему, коли питання війни, національної пам'яті та впливу конфліктів на різні аспекти суспільного життя, виключно з туризмом, є неодолими для України. Військовий туризм як вид туристичної діяльності, який забезпечує відвідування місць історичних битв, меморіалів та зон сучасних конфліктів, є одним із перспективних напрямків, що може сприяти збереженню пам'яті про події війни, так і підтримці економіки в постраждалих регіонах.

Актуальність дослідження зумовлена не лише впливом війни на українське суспільство, але й забезпеченою збереженням історичної пам'яті, популяризації патріотизму та інтеграції України в міжнародний туристичний простір. Оскільки військовий туризм може сприяти соціально-економічному відродженню постраждалих територій, він потребує всебічного дослідження, що й обумовлює доцільність цієї роботи.

Військовий туризм в Україні може стати важливим фактором економічного відновлення постраждалих регіонів, якщо будуть розроблені ефективні програми розвитку та впроваджені нові тенденції і інновації в туристичну індустрію.

Метою даного дослідження є виявлення та аналіз чинників, що впливають на розвиток військового туризму в Україні, а також розробка рекомендацій щодо його ефективного розвитку у післявоєнний період. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити теоретичні основи туристичної діяльності в умовах війни;
- охарактеризувати значення туризму для економіки постраждалого регіону в період війни;
- визначити методiku досліджень туристичної діяльності в період воєнної ситуації в країні;

- описати фактори впливу на розвиток або занепад туризму в постраждалому регіоні;
- проаналізувати вплив військових дій на туристичну індустрію України;
- визначити перспективи розвитку туристичної діяльності у післявоєнний період;
- розробити програмні моделі розвитку військового туризму;
- описати застосування нових тенденцій та інновацій для розвитку туристичної індустрії у післявоєнний період.

Об'єктом дослідження є туристична діяльність в умовах військового конфлікту в Україні.

Предметом дослідження є чинники, які впливають на розвиток військового туризму та його роль в економічному відновленні постраждалих регіонів.

У дослідженні використовуватимуться різні методи: аналіз наукової літератури, методи статистичного аналізу, методи порівняння. Інформаційною базою дослідження будуть дані наукових статей, звітів та інших джерел.

Робота обґрунтовується на дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких можна згадати Мальська М., Фурсіна Н., Дугінець Г., Колодко Н., що досліджують вплив військових конфліктів на розвиток туризму та питання збереження культурної спадщини. Аналіз літератури показує, що проблема військового туризму досліджувалась як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Однак, питання розвитку військового туризму в умовах сучасного військового конфлікту в Україні досліджено недостатньо. Це дозволяє виділити наукові положення та практичні рекомендації, які мають доповнення та покращення до вже існуючих в науковій літературі.

Наукова новизна даного дослідження полягає у розробці нових підходів до розвитку військового туризму в Україні.

Практична цінність полягає у можливості застосування отриманих результатів для розробки програм розвитку туристичної індустрії у постраждалих регіонах.

Апробація результатів та публікації. За темою дослідження автором опубліковано тези доповіді на III Міжнародній науково-практичній онлайн-конференції «Гостинність і туризм майбутнього: наукові та практичні горизонти» (16-17 травня 2024 р.) на тему «Розвиток воєнного туризму в Україні» Вороний Андрій Андрійович» (одноосібно) (Додаток А).

Структура та обсяг роботи. Робота викладена на 90 сторінках комп'ютерного тексту, складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 5 таблиць, 8 рисунків і список використаних джерел із 30 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Теоретичні основи дослідження впливу війни на туристичну діяльність

Розвиток різних форм туризму в будь-якому регіоні залежить від географічних, соціальних та економічних факторів. Поява і поширення нових видів туризму також стимулює глобалізаційними процесами та науково-технічним прогресом. Інтернаціоналізація економік та впровадження сучасних наукових технологій сприяють виникненню та розвитку абсолютно нових напрямків у сфері туризму.

Туризм — це соціально-економічне явище, що відбувається у тимчасових переселеннях людей з місця постійного проживання до інших місць для відпочинку, ознайомлення з новими культурами, лікування, участі в бізнесових чи культурних заходах, відвідування батьків тощо. Туризм охоплює різноманітні активності та галузі економіки, від транспорту до гостинності, і є фактором економічного розвитку багатьох країн та регіонів.

Туризм має широкий спектр проявів, що додатково оплачуються подорожами, їх тривалістю та іншими чинниками. Умовно його можна поділити на види і форми.

Види туризму класифікуються за напрямом, характером подорожей та основною мотивацією.

1. Міжнародний туризм — це подорожі громадян з іншої країни до іншої з послугами відпочинку, бізнесу, лікування тощо. Міжнародний туризм може бути:

- В'їзний — коли іноземці приїжджають до країни для туризму.
- Виїзний — коли громадяни країни подорожують за кордон.

Міжнародний туризм є дуже вразливим до воєнних дій, потім люди часто обирають безпечніші маршрути, а багато країн під час конфліктів вводять обмеження на подорожі в зоні бойових дій.

2. Внутрішній туризм — це подорожі в межах однієї країни. Внутрішній туризм залишається менш вразливим до міжнародних подій, але в умовах внутрішніх конфліктів або війни відзначається значне зменшення обсягів через небезпеку, блокування транспортних шляхів, занепад інфраструктури.

3. Рекреаційний туризм — подорожі з відпочинку та відновлення сил. Це один із найбільш популярних видів туризму, особливо на курортних зонах, морських узбережжях, горах. Рекреаційний туризм може суттєво постраждати через воєнні дії, після чого саме ці місця часто знають пошкодження, або ж туризм може зменшитися через побоювання щодо безпеки.

4. Екстремальний туризм — подорожі, які передбачають екстремальні види діяльності, такі як скелелазіння, дайвінг, рафтинг, стрибки з парашутом тощо. Екстремальний туризм має певну вразливість до військових дій, потребує доступу до спеціальних локацій та безпеки. Однак цей вид туризму може залишитися активним, якщо зони бойових дій не зачіпають основні маршрути.

Форми туризму класифікуються за основну вартість подорожей та можуть мати різні рівні вразливості до війни:

1. Лікувальний туризм — поїздки з оплати лікування, оздоровлення та профілактики. Популярними напрямками є курорти з мінеральними джерелами, санаторії, клініки. Лікувальний туризм є вразливим у час військових дій, останній час під час війни стає складно забезпечити безпеку, спокійні умови для лікування та належний медичний догляд. Крім того, медичний персонал може бути переведений на лікування поранених військових, а інфраструктура — пошкодження.

2. Культурний туризм — це подорожі з ознайомленням з культурною спадщиною: музеї, історичні місця, архітектурні пам'ятки, культурні фестивалі. Війна негативно впливає на культурний туризм, оскільки багато пам'яток культури можуть бути пошкоджені або закриті для відвідування. Крім того, туристи бояться небезпеки, а культурні заходи, як правило, переносяться або скасовуються.

3. Діловий туризм — подорожі за участі в конференціях, виставках, бізнес-зустрічах, семінарах. У воєнний період бізнесовий туризм сильно потребує обмеження на в'їзд та виїзд, страх інвесторів та бізнес-партнерів, підвищений ризик безпеки, відмову у страховому покритті подорожей. В умовах війни події, пов'язані з бізнесом, часто скасовуються або переносяться в більш безпечні регіони.

4. Екологічний туризм (екотуризм) — це подорожі з використанням ознайомлення з природою, збереження екологічних ресурсів та мінімізації шкоди навколишньому середовищу. Військові дії можуть привести до забруднення природних зон, ризиків для місцевої флори і фауни, та зробити такі зони менш привабливими або небезпечними для туристів.

5. Релігійний туризм — подорожі з питань участі у релігійних обрядах або відвідування святих місць. Цей вид туризму менш чутливий до деяких ризиків, але військові дії в таких місцях можуть значно скоротити потік туристів.

6. Науковий туризм — поїздки з місця проведення наукових досліджень або участі в наукових заходах. Війна робить цей вид туризму надзвичайно важким, оскільки доступ до важливих наукових об'єктів (зокрема, вивчення екосистем) може бути обмежений, а інфраструктура — зруйнована.

В українській науці представлено багато класифікацій видів туризму за ключовими критеріями. Безумовно, кожен з ними має свої переваги, але ми намагаємося застосувати найбільш оптимально.

У Законі України "Про туризм" виникає наступна класифікація видів туризму: дитячий; молодіжний; сімейний; для осіб похилого віку; для інвалідів; культурно-пізнавальний; лікувально-оздоровчий; спортивний; релігійний; екологічний (зелений); сільський; підводний; гірський; пригодницький; милівський; автомобільний; самодіяльний [1].

Звісно, що ця класифікація не розкриває всіх видів і напрямків туризму. Більше того, види туризму можуть змішуватися з іншими класифікаційними ознаками, наприклад: мета поїздки, спосіб пересування, вікова група тощо.

Класифікувати види туризму можна за допомогою найпопулярніших ознак, найбільше з яких: місце туризму, часові та територіальні характеристики, індивідуальні запити та фінансові можливості клієнтів.

Кифяк В.Ф. стверджує, що всі види туризму за призначення подорожі тісно переплітаються між собою і виділити їх у чистому вигляді не завжди можливо. Наприклад, діловий туризм може поєднуватися з екскурсійним або спортивним, етнічний - з релігійним, екскурсійний - з рекреаційним тощо [2, с. 37-39].

У класифікації, запропонованій Мальською М.П., Худо В.В. та Цибухом В.І., виділено різноманітні форми та види туризму, а також виявлено їх залежність від низки чинників.

У пропозиції на основі класифікації Музиченко-Козловської лежати мета подорожі, мотиви, які викликають інтерес до певного виду туризму, та туристичні ресурси, що використовуються при певних видах туризму. Як і будь-який продукт на ринку, туристичні послуги повинні орієнтуватися на споживання. [3, с. 24-25].

Сформуємо оптимальну, на думку Коржилова Л.І. [5], класифікаційну таблицю видів туризму (див. Табл.1.1.).

На основі перерахованих характеристик можна використовувати найбільш вразливі до воєнних дій види та форми туризму.

Міжнародний туризм є найбільш вразливим видом через обмеження безпеки, що вводяться державами, і побоювання іноземців щодо поїздок до небезпечних регіонів.

Рекреаційний туризм також є дуже вразливим, оскільки для відпочинку потрібні мирні умови та розвинена інфраструктура, яка під час війни часто пошкоджується.

Культурний туризм зазначає значних збитків, наступні культурні пам'ятки можуть бути пошкоджені, а інфраструктура стає непридатною для відвідувачів.

Діловий туризм скорочується майже повністю, більшість міжнародних конференцій та виставок переносяться в безпечні регіони.

Таблиця 1.1.

Класифікація видів туризму за різними ознаками

1. Географічний принцип	1.1. Внутрішній 1.2. Міжнародний
2. Напрямок туристичного потоку	2.1. В'їзний 2.2. Виїзний
3. Мета поїздки	3.1. Рекреаційний 3.2. Оздоровчий відпочинок 3.3. Пізнавальний відпочинок 3.4. Професійно-діловий туризм 3.5. Науковий (конгресовий) 3.6. Спортивний відпочинок 3.7. Шоп-тури 3.8. Пригоди 3.9. Паломницький 3.10. Ностальгічний 3.11. Екотуризм 3.12. Екзотичний 3.13. Елітарний 3.14. Курортний
4. Джерело фінансування	4.1. Соціальний 4.2. Комерційний
5. Спосіб пересування	5.1. Пішохідний 5.2. Авіаційний 5.3. Морський 5.4. Річковий 5.5. Автотуризм 5.6. Залізничний 5.7. Велосипедний 5.8. Змішаний
6. Засоби розміщення	6.1. Готелі 6.2. Мотелі 6.3. Пансіонати 6.4. Кемпінги 6.5. Намети
7. Кількість учасників	7.1. Індивідуальний 7.2. Сімейний 7.3. Груповий
8. Тривалість перебування	8.1. Короткочасний 8.2. Довготривалий
9. Розташування туристичного місця	9.1. Гірський 9.2. Водний 9.3. Сільський 9.4. Приміський

Продовження таблиці 1.1	
10. Інтенсивність туристичного потоку	10.1. Постійний 10.2. Сезонний
11. Організаційна форма	11.1. Організований 11.2. Неорганізований
12. Ступень підготовки	12.1. Запланований 12.2. Спонтанний

Розроблено автором на основі джерел [2, с.37; 4, с.144-146; 5, с.24-25]

Таким чином, міжнародний, культурний та діловий туризм є найбільш вразливими в умовах воєнних дій. Водночас внутрішній туризм та екологічний туризм можуть зберегти активність у певних безпечних регіонах країни, хоча обсяги відвідувачів все одно суттєво скорочуються.

Збройна агресія Росії проти України створює низку системних проблем – економічних, соціальних та екологічних, які потребують осмислення й дослідження. Війна ускладнює рух до сталого розвитку і водночас вимагає соціально відповідальної позиції влади, бізнесу та міжнародних організацій. Майбутня відбудова держави також потребує складних і відповідних рішень української влади, а також консолідації зусиль світового співтовариства і великого бізнесу. У цих умовах бізнес має можливість продемонструвати готовність працювати над забезпеченням стійкості та підтвердити свою прихильність принципам корпоративної соціальної відповідальності (КСВ).

Війна стала викликом для соціально відповідальних суб'єктів та вимагає від них реакції і чіткої позиції, з урахуванням морально-етичних міркувань. Принципово, що Україна веде оборонну війну, а Росія – загарбницьку, розпочавши ще 2014 року з анексії Криму та частини Донбасу. Росія порушила норми міжнародного права і безпекову систему, яка сформувалася після Другої світової війни. Згідно з висновками Нюрнберзького трибуналу, почати загарбницьку війну – міжнародний злочин. Ситуація підсилюється тим фактом, що російська армія порушує низку фундаментальних міжнародних кримінальних законів, зокрема Женевську конвенцію про захист цивільного

населення під час війни 1949 року, спрямовану на притягнення до особистої відповідальності за воєнні злочини: навмисне вбивство мирного населення, катування, безпідставне знищення майна, сексуальне насильство, мародерство [6, с.3].

Війна, розпочата Росією, завдала значних збитків економіці України та негативно вплинула на світову економіку загалом. За оцінками UNCTAD, через російську агресію проти України та зміну макроекономічної політики країн, світова економіка до кінця 2022 року зросла лише на 2,6 % замість прогнозованих 3,6 %. Отже, війна гальмує світову економіку та послаблює відновлення. У сучасному глобалізованому світі проблеми такого масштабу неможливо локалізувати, а заможні держави не можуть відмежовуватися від їх наслідків [7].

Військові дії в Україні мають глобальні наслідки: найбільше постраждають країни, що розвиваються, та найбідніші верстви населення. Якщо світова спільнота не зможе запобігти агресивній війні в центрі Європи, то тепер важливо додати зусиль для її завершення та відновлення України, яка має стати географічним розширенням воєнних дій. Наслідки російської агресії негативно впливають практично на всі цілі, створюючи ризики не лише для України, а й для всього світу.

Військовий туризм (воєнний туризм, мілітарі туризм, зброярський туризм) — різновид туризму, метою якого є відвідання місцевості, пов'язаної з військовими та воєнними діями.

Ідея військового туризму полягає в тому, щоб зібрати максимум інформації про різні періоди історії. В Україні до військового туризму відносять замки, і пов'язані з ними військові дії, а також Фортифікаційні споруди, місця відомих битв, ДЗОТи, ДОТи, окопи, залишки техніки, бункери, великі оборонні лінії часів I та II світових воєн, музеї зброї, танки та військова техніка, місця поховання загиблих воїнів.

Військовий туризм — це туризм на місцях боїв і історичних битв для всіх зацікавлених, а також для ветеранів і родичів загиблих воїнів, відвідання існуючих та історичних військових об'єктів і полігонів, бойових морських кораблів, підводних човнів, катання на військовій техніці, стрільба зі зброї на полігонах і в тирах, участь у військових навчаннях та маневрах, перебування на полігонах як глядачів — мілітарі тур, до таких також можна віднести і тури на відвідання воєнних концтаборів та в'язниць. Військовий туризм поділяють на такі підвиди:

– відвідування історичних місць і музеїв — військово-історичний туризм; стрільба з різних видів зброї, стрітбол чи пейтбол, відвідання магазинів зброї та ножів — зброярський туризм;

– життя в армійських умовах і участь у програмах військової підготовки, скаутинг, відвідання різних об'єктів і полігонів, катання на військовій техніці, польоти на військових літаках і вертольотах — мілітарі-туризм;

– відвідування «гарячих» точок планети та місць бойових дій — воєнний туризм.

Найбільш динамічно розвивається військовий туризм у таких країнах, як США, Росія, Ізраїль, Франція, Україна, Чехія, Німеччина.

У зв'язку з російською агресією, в Україні мілітарі туризм активно розвивається в Києві та Київській області і взагалі на всій території України.

Військовий туризм – один із перспективних напрямків повоєнного туризму в Україні.

Україна має багату історію, пов'язану з війнами та битвами, що робить її привабливим місцем для воєнного туризму. Ось кілька прикладів:

1. **Битва за Київ (1941-1943):** відвідування місць битв, де відбувалися ключові події під час Другої світової війни.

2. **Битва за Севастополь (1941-1944):** відвідування меморіалів та музеїв, присвячених цій важливій битві.

3. **Війна на сході України (2014-2022):** відвідування місць, де відбувалися бойові дії, а також меморіалів та музеїв, присвячених цій війні.

Розвиток воєнного туризму в Україні

1. **Історична спадщина:** Україна має багату історію, пов'язану з війнами, що робить її привабливим для туристів, зацікавлених у військовій історії.

2. **Розвиток інфраструктури:** покращення транспортної інфраструктури та доступу до історичних місць може сприяти розвитку воєнного туризму.

3. **Маркетинг та просування:** створення спеціалізованих туристичних маршрутів, організація тематичних екскурсій та маркетингові кампанії можуть залучити більше туристів.

4. **Співпраця з місцевими громадами:** включення місцевих громад у процес розвитку воєнного туризму може сприяти збереженню історичної спадщини та створенню нових робочих місць.

Воєний туризм може стати важливим напрямком для розвитку туристичної діяльності в Україні, забезпечуючи не тільки економічний розвиток, але й збереження історичної пам'яті та підвищення обізнаності про важливі історичні події.

Для повного розуміння впливу війни на соціально-економічну діяльність необхідно осмислити класичні та сучасні теорії, які пояснюють, як конфлікти впливають на економіку, соціальні процеси та управлінські підходи. Це охоплює теорії кризового менеджменту, теорії конфліктів, економічні теорії

про вплив війни на соціально-економічний розвиток, а також приклади досліджень, які показують вплив війни на окремі сектори економіки.

1. Класичні теорії впливу війни на соціально-економічну діяльність

1.1. Теорія конфлікту (конфліктологія)

В основі теорії конфлікту лежить припущення, що соціальні конфлікти є невід'ємною частиною суспільного розвитку. На думку представників цієї теорії (наприклад, К. Маркса), війна є результатом соціально-економічної нерівності та боротьби за ресурси [8, с.58-61].

Згідно з теорією, війна має дестабілізуючий вплив на економіку, знищує інфраструктуру, поглиблює соціальну напруженість і спричиняє масове переміщення населення. Це все впливає на економіку, знижуючи продуктивність і створюючи потребу у відновленні.

1.2. Економічна теорія війни та світу

Відповідно до цієї теорії, війна знижує економічний розвиток і негативно впливає на добробут суспільства. Річард Кобден, відомий англійський економіст, стверджував, що світ є більш вигідним для економіки, ніж війна, не дозволяє стабільно розвивати промисловість, торгівлю та стимулює іноземні інвестиції.

Основний аргумент теорії полягає в тому, що війна веде до економічних втрат, збільшення інфляції, витрати на оборону, зниження капіталу, зростання державного боргу та скорочення іноземних інвестицій.

Озброєний конфлікт є різновидом соціального (політичного) конфлікту, в якому одна або обидва сторони прагнуть досягти своїх інтересів за допомогою військової сили. Виходячи з цього положення, військові фахівці під озброєним конфліктом запропонували розуміти будь-яке військове зіткнення, диференціюючи їх залежно від інтенсивності бойових дій. Зазвичай війну розпочинають як озброєний конфлікт, у якому групи, які змагаються, мають достатньо рівнів сили, щоб зробити результат невизначеним. Озброєні конфлікти сильних у військовому відношенні країн із державами, що знаходяться на меншому розвиненому ступені розвитку, застосовуються

примусом до світу в поточній парадигмі військової стратегії, військовими експедиціями або освоєнням нових територій. Конфлікти з невеликими державами називаються інтервенціями або репресіями, з внутрішніми групами — повстаннями, заколотами або внутрішніми конфліктами (громадянська війна). Подібні інциденти, якщо опір виявився досить сильним або тривалим, можуть досягти достатнього розмаху, щоб бути класифікованими як "війна" [10].

Відсутність війни є символом миру. Військовий конфлікт є формою рішення гострих політичних протиріч між державами та іншими суб'єктами політики з двостороннім застосуванням сили. У широкому сенсі військовий конфлікт охоплює всі форми озброєного протистояння між суб'єктами політики — від прикордонних зіткнень до світових воєн. У вузькому сенсі, військовий конфлікт є обмеженим за цілями, засобами та іншими діями озброєним зіткненням сторін за кордон між ними стануть війни. Маючи однорідну з війною суть, військовий конфлікт інший від війни тим, що не носить, як правило, непримиренного характеру, після чого його учасники переслідують обмежені, далі від крайнощів цілі. Вони ведуться на локальному просторі та обмеженими засобами, що не вимагають мобілізації у всій сторінки військової потужності [9].

Міжнародний озброєний конфлікт є озброєним конфліктом між двома або більше державами. Оголошення війни — підтвердження існування стану війни між воюючими сторонами.

Вважається, що озброєний конфлікт завершився, якщо: — існує офіційна угода про припинення вогню або мирна угода, після якої більше немає бойових смертей (або, принаймні, їх менше 25 на рік); — або ж, за незаконне припинення вогню, конфлікт завершений після двох років бездіяльності (з менш ніж 25 бойовими смертями на рік). За своїм масштабом конфлікти діляться на світові та локальні (конфлікти) [10].

1.3. Кейнсіанська економічна теорія та ефект військових витрат

Джон Мейнард Кейнс вважав, що війна може мати стимулюючий ефект на економіку за рахунок створення робочих місць і зростання витрат на оборону, які спонукають державу до активної фіскальної політики [11].

Однак це тимчасовий ефект, який не враховує тривалих економічних наслідків, таких як руйнування капіталу, інфраструктури, втрати людського ресурсу. З часом військові витрати вимагають підвищення податків і зниження державних витрат на інші соціальні потреби, що знижує загальний економічний розвиток.

Однією з основних особливостей кейнсіанської економіки є необхідність активної участі урядів у впливі на економічний курс, особливо шляхом збільшення витрат для стимулювання попиту під час рецесії.

Кейнсіанська теорія стверджує, що державне втручання є необхідним для стимулювання економіки та забезпечення повної зайнятості. Основна роль відводиться фіскальній політиці, яка включає збільшення державних витрат і зниження податків у періоди економічного спаду для балансування прибутку та зниження безробіття. Таким чином, для стабілізації економіки та стимулювання розвитку необхідно активно впливати на загальний попит шляхом збільшення державних витрат.

Ці ідеї стали фундаментом для розвитку кейнсіанської економічної школи та вплинули на подальші економічні дослідження і політику в різних країнах світу [11, с.9-15].

2. Сучасні теорії впливу війни на соціально-економічну діяльність

2.1. Теорія кризового менеджменту (теорія управління кризами)

Кризовий менеджмент — це система заходів, спрямована на запобігання, реагування та відновлення під час кризових ситуацій, зокрема воєнних конфліктів. Кризовий менеджмент в туризмі, економіці та соціальній сфері розробляється з урахуванням трьох фаз: підготовка, реагування, відновлення [12].

Відповідно до цієї теорії, війна потребує оперативної реакції, що включає адаптацію виробничих процесів, мобілізацію ресурсів, переміщення виробництва в безпечні регіони, забезпечення безпеки та відновлення інфраструктури.

В економічному сенсі застосування кризового менеджменту дозволяє зменшити негативні наслідки війни та сприяти швидкому відновленню соціально-економічного життя.

2.2. Теорія людського капіталу

Теорія людського капіталу стверджує, що трудові ресурси є основою економічного зростання. Під час війни суспільство зазнає втрат у вигляді міграції кваліфікованих кадрів, травм, психологічних наслідків [13].

Війна ускладнює соціальні зв'язки, впливає на зниження продуктивності праці, змушує державу вкладати кошти у відновлення соціальної сфери. Тому стан війни потребує додаткових інвестицій в освіту, охорону здоров'я та адаптацію населення до нових реалій.

Національний людський капітал являє собою складну сукупність творчих продуктивних чинностей усіх громадян, кожна з яких окремо являє собою індивідуальний капіталізований запас знань, умінь і навичок, накопичений за допомогою взаємодії комплексу факторів і умов, пов'язаних з різними рівнями життєдіяльності суспільства й економічно реалізований у виробничому обороті, приносячись дохід своєму власникові й формуючи агрегований потік доходу як частина національного доходу країни [13].

2.3. Теорія економічного відновлення та реконструкції (постконфліктна економіка)

Ця теорія зосереджується на етапах відновлення економіки після завершення війни. Вона включає заходи щодо реконструкції інфраструктури, залучення іноземних інвестицій, підвищення рівня безпеки, стимулювання бізнес-активності.

Економічне відновлення значних капіталовкладень від держав, міжнародних організацій і приватних інвесторів. Воно може зайняти багато років, залежно від пошкоджень та наявності ресурсів для відновлення.

Для розуміння ключових завдань постконфліктного відновлення суспільства ознайомимось з таблицею наведену нижче.

Таблиця 1.2.

Ключові завдання постконфліктного відновлення суспільства

Напрямок	Завдання
1. Репатріація та переселення	1.1. Допомога з транспортуванням, пошуком рідних, психологічна підтримка 1.2. Вирішення майнових спорів, питань з тимчасовим житлом
2. Безпека суспільства	2.1. Роззброєння, знешкодження мін 2.2. Реформа збройних сил, демобілізація 2.3. Моніторинг дотримання прав людини
3. Відновлення інфраструктури	3.1. Водозабезпечення та водовідведення, електроенергія, опалення 3.2. Транспорт, житло, телекомунікації 3.3. Утилізація твердих відходів
4. Продовольча безпека та відродження агросектору	4.1. Цільовий розподіл продовольства 4.2. Забезпечення насінням, сільськогосподарською технікою; 4.3. Підтримка скотарства 4.4. Вирішення земельних питань
5. Охорона здоров'я, освіта та соціальне забезпечення	5.1. Доступ до базових медичних послуг 5.2. Запуск освітніх послуг, перепідготовки 5.3. Виробництво товарів першої необхідності
6. Врядування та громадське суспільство	6.1. Відновлення/реформа легітимних органів виконавчої та судової влади 6.2. Проведення виборів 6.3. Зміцнення неурядових організацій 6.4. Вирішення земельних питань
7. Макроекономічна стабілізація	7.1. Стабілізація національної валюти 7.2. Відновлення фінансових інститутів; 7.3. Полегшення боргового тягаря; 7.4. Підтримка малого бізнесу

Створено автором на основі [14, 15]

Постконфліктне відновлення означає створення системи, де учасники й об'єкти взаємодіють між собою, дотримуючись певних правил. Це потрібно для досягнення конкретних цілей у зовнішньому середовищі. Такий підхід забезпечує більшу уточнення складових цієї системи та покращення їх взаємодії, щоб зробити її ефективнішою.

Вплив війни на туристичну індустрію є важливою темою для дослідження, що має як теоретичне, так і практичне значення. Конфлікти та війни мають серйозні економічні, соціальні та культурні наслідки, які можуть негативно вплинути на туристичний галузь, економічні показники та соціальний розвиток. Розуміння основних принципів цього впливу є недоліком для розробки ефективних стратегій за рахунок його наслідків.

Розвиток туризму залежить від здатності створювати нові робочі місця, підвищувати ВВП та зменшувати бідність. Однак війна може значно скоротити туристичні потоки, призупинити інвестиції та зберегти розвиток інфраструктури, що може зменшити кількість створених робочих місць та економічне зростання регіонів і країни в цілому.

Вплив війни на туризм також пов'язаний із теорією управління ризиками та кризами. Ця теорія передбачає, що війна може створити серйозні проблеми для туристичної індустрії та вимагати термінової реакції з боку як індустрії, так і уряду. Необхідно розробити та оцінити ефективні стратегії управління ризиками та кризами в туристичній галузі, щоб зменшити вплив війни на туристичну діяльність.

Крім того, вплив війни на туризм можна також зняти з точки зору соціальної відповідальності. Туризм є ключовим рушієм економіки багатьох країн і гравців важливу роль в їхньому розвитку. Галузь зобов'язана підтримувати місцеві громади, захищати довкілля та сприяти миру і стабільності. Військові конфлікти можуть значно підірвати ці обов'язки і призвести до негативних соціальних та екологічних наслідків.

Війна та будь-яка військова агресія мають негативний вплив у короткостроковій перспективі, особливо під час самого конфлікту. Однак у довгостроковій перспективі війна може мати певні позитивні наслідки як для історії, так і для туристичної галузі. Наприклад, історія населених пунктів і військово-історичні пам'ятки можуть привернути увагу туристів після завершення конфлікту. Місця проведення бойових дій стають туристичними

об'єктами через свою історичну та територіальну значимість, що сприяє розвитку військового та темного туризму [16].

Теоретичні основи вивчення впливу війни на розвиток туризму в Україні можна описати через кілька аспектів . Один із ключових аспектів – економічний, що розглядає вплив війни на економіку регіону. аспект підкреслює можливість економічних втрат через конфлікт, зокрема зниження доходів від туризму , внутрішнього робочого місця та пошкодження інфраструктури. Важливо також досліджувати потенціал економічного відновлення туристичної галузі у післявоєнний період за допомогою політики, спрямованої на розвиток інфраструктури, маркетингових стратегій та інвестицій.

Другий важливий аспект дослідження – соціально-психологічний, який вивчає вплив конфлікту на сприйняття та ставлення туристів до місця призначення. Теорії соціальної психології припускають, що після конфлікту можуть з'явитися негативні стереотипи і сприйняття, що ще більше посилює негативний вплив на туристичну індустрію. Аспект підкреслює важливість створення позитивного сприйняття Це місце призначення та подолання негативних стереотипів у період після конфлікту [17,18].

Наступним аспектом є політологічний погляд, який досліджує роль політичних діячів у впливі війни на туристичну індустрію . Цей аспект підкреслює значення політичної нестабільності, зусиль з регулювання конфліктів і державної політики у формуванні впливу конфлікту на туризм. Політологічний аспект також можна використати для вивчення потенціалу політичного втручання для підтримки відновлення туристичної галузі в регіонах, які постраждали від військової агресії.

Теоретичне дослідження впливу війни на туризм базується на теорії розвитку туризму. Відповідно до цієї теорії, розвиток туризму пов'язаний з економічними, соціальними та культурними чинниками, які сприяють створенню нових робочих місць, підвищенню ВВП та зниженню рівня бідності. Однак війна може значно зменшити туристичні потоки, призупинити

інвестиції та розвиток інфраструктури, що призведе до зменшення кількості робочих місць та економічного зростання країни [19].

Дослідження впливу війни на туризм є актуальною темою, проблеми конфліктів впливають на розвиток туризму і можуть мати значний економічний вплив на країну. Теоретичні дослідження впливу війни на туризм також базуються на теорії ризиків і кризового менеджменту. Згідно з цією теорією, війна може створити серйозні проблеми для туристичної індустрії та вимагати реакції на кризу з боку індустрії та уряду. Дослідження може оцінити ефективність стратегій управління ризиками та кризового менеджменту в туристичній сфері, враховуючи роль міжнародних організацій, таких як Всесвітня туристична організація (UNWTO), у підтримці та відновленні туристичної інфраструктури в країнах, що постраждали від війни та кризи [20].

Теоретичні основи впливу війни на туризм обґрунтовуються на теоріях розвитку туризму, управління ризиками та кризами та соціальної відповідальності. Розуміння цієї теорії є помилкою для розробки ефективних стратегій управління впливом воєн на туризм. Крім того, це розуміння може стати основою для політики, спрямованої на сприяння миру та стабільності, захисту навколишнього середовища та підтримки місцевих громад.

З огляду на різні точки зору, дослідження впливу війни на розвиток туристичної діяльності в Україні можна надати цінну інформацію про економічні, соціальні та політичні дії, які формують вплив конфлікту на туристичну індустрію, а також про потенціал політичного втручання для підтримки відновлення туристичної галузі у післявоєнний період.

Класичні та сучасні теорії мають багатогранний вплив війни на економіку і соціальну сферу. Війна знищує інфраструктуру, зменшує обсяги виробництва, знижує продуктивність праці, створює нестачу кваліфікованих кадрів і веде до значного зростання витрат на оборону, що потребує багаторічного відновлення та великих фінансових вкладень.

Військовий туризм в Україні є одним із напрямків, що поступово набирає популярність. Його суть відбувається у відвідуванні місць, пов'язаних із

військовою історією та пам'ятками військового значення. Таким видом туризму охоплюються меморіальні комплекси, місця бойових дій, музеї військової техніки та фортифікаційні споруди.

Цей напрямок має велике значення для патріотичного виховання, збереження історичної пам'яті та розвитку туристичного потенціалу регіонів. Також, такі об'єкти, як "Лінія Арпада" на Закарпатті чи музеї Другої світової війни, привертають увагу як вітчизняних, так і іноземних туристів. Популярні також фестивалі військової реконструкції, які дають можливість не тільки знати про події минулого, але й відчувати атмосферу тих часів.

Військовий туризм несе за собою збереження пам'яток та розвитку інфраструктури в регіонах. Наприклад, це може бути організація тематичних екскурсій, відкриття нових маршрутів чи підтримка існуючих музеїв. Проте в Україні цей вид туризму залишається недостатньо розвиненим через демонстрацію комплексного підходу до його просування, нестачу інвестицій у розвиток інфраструктури та інформаційного забезпечення.

Військовий туризм в сьогоденні реаліях може включати сучасні тренди, такі як військові полігони, де туристи можуть випробувати навички у стрільбі, тактичних вправах чи виживанні в екстремальних умовах, виставки на воєнну тематику: зброя, ракети, військова техніка тощо. Це не лише популяризує воєнну тематику, а й дозволяє отримати новий досвід як в буквальному плані (навчитись оборонятись чи стріляти) так і в культурному (побачити яку зброю використовує країна-агресор проти мирних жителів), пробудження патріотизму в українського народу та розуміння, підтримку та розповсюдження в іноземних ЗМІ серед людей з інших країн.

Отже, військовий туризм в Україні має великий потенціал як з точки зору культурно-патріотичного виховання, так і розвитку економіки через залучення туристів. Для його успішної реалізації потрібні інвестиції, маркетингові кампанії та співпраця між місцевими громадами та державними органами.

Військовий туризм — це вид туризму, спрямований на відвідувані місця, пов'язані з військовою історією, збройними конфліктами чи військовою тематикою.

Його призначенням є вивчення історичних подій, меморіальних об'єктів, фортифікаційних споруд, військової техніки та участь у тематичних заходах, таких як реконструкція боїв.

Цей вид туризму охоплює:

- Музеї війни, меморіальні комплекси, місця бойових дій.
- Участь у фестивалях військової реконструкції.
- Відвідування тренувальних баз або військових полігонів.

Військовий туризм сприяє збереженню історичної пам'яті, патріотичному вихованню та економічному розвитку регіонів.

1.2. Значення туризму для економіки постраждалого регіону в період війни

Туризм у період війни в Україні має особливе значення для економіки країни, оскільки він сприяє підтримці регіональної економіки, збереженню культурної спадщини, залученню іноземних партнерів, а також підтримці населення, яке залишилося в країні. Хоча туризм під час війни стикається з численними викликами, він залишається важливим джерелом фінансових надходжень та сприяє зміцненню соціальної стійкості.

Фінансовий вплив внутрішнього туризму

Через обмеження міжнародних подорожей та зниження приїзду іноземних туристів, внутрішній туризм набуває вирішального значення для української економіки.

Доходи для місцевих бюджетів. Подорожі українців у межах країни забезпечують важливі податкові надходження для місцевих бюджетів, особливо в західних та центральних регіонах, які залишаються відносно

безпечними. Ці доходи дозволяють підтримувати фінансування місцевих проєктів, соціальних послуг та інфраструктури.

Підтримка малого і середнього бізнесу. Місцеві бізнеси, такі як готелі, ресторани, туристичні агентства, сувенірні магазини, отримують значну підтримку від внутрішніх туристів. Це дозволяє зберігати робочі місця та підтримувати місцеву економіку, що особливо важливо в умовах кризи.

Збільшення витрат на житло, транспорт та послуги. Українці, які переміщуються в безпечніші регіони, стимулюють попит на житло, транспортні послуги, харчування, що позитивно впливає на економіку країни. Це сприяє розвитку місцевих сервісів і підтримує зайнятість.

Волонтерський та гуманітарний туризм

З початком війни в Україні розвинувся так званий волонтерський туризм, при якому волонтери, благодійні організації та гуманітарні місії приїжджають до країни для надання допомоги постраждалим.

Залучення іноземної допомоги та фінансів. Волонтерський туризм і міжнародна допомога дозволяють отримувати фінансову підтримку та ресурси, що сприяють забезпеченню життєдіяльності громад та підтримці найбільш вразливих категорій населення.

Підтримка місцевих громад через гуманітарні ініціативи. Присутність гуманітарних організацій забезпечує роботу для місцевих постачальників продуктів, оренди житла, транспортних послуг, що сприяє економічній стійкості навіть у кризових умовах.

Залучення міжнародних партнерів. Присутність іноземних гуманітарних організацій та волонтерів допомагає Україні залучити увагу міжнародної спільноти до проблем, які потребують фінансування і розв'язання, та знайти нових партнерів для післявоєнного відновлення.

Збереження культурної спадщини та культурний туризм

У період війни збереження культурної спадщини стає не лише важливим для ідентичності нації, а й ключовим чинником економічної підтримки через туризм.

Фінансування реставрації та збереження пам'яток. У регіонах, де культурні об'єкти залишаються цілими, туристи можуть підтримувати економіку відвідуванням музеїв, історичних пам'яток, що дозволяє залучити кошти на збереження культурної спадщини.

Підтримка міжнародних грантів та програм. Україна активно залучає міжнародну допомогу для збереження своїх культурних пам'яток, а це забезпечує грантові кошти, які сприяють захисту історичної та культурної спадщини навіть під час війни.

Формування культурної свідомості та єднання нації. Культурний туризм і збереження спадщини сприяють підвищенню національної свідомості, що особливо важливо у воєнний період. Туристи відвідують пам'ятки, що мають національне значення, що сприяє єднанню нації.

Туризм як засіб психологічної підтримки та стабільності

Під час війни туристична активність (зокрема, рекреаційний туризм) стає одним із засобів психологічної підтримки для населення.

Оздоровчий та рекреаційний туризм. Оздоровчі комплекси та санаторії надають можливості для відпочинку, що сприяє зменшенню стресу та покращенню психічного стану як місцевих жителів, так і внутрішніх переселенців.

Соціальна інтеграція та підтримка. В умовах, коли люди стикаються з травмами війни, туризм у вигляді відпочинкових програм та соціальних ініціатив для переселенців сприяє адаптації, зміцненню соціальних зв'язків та відчуттю підтримки.

Підтримка ментального здоров'я через подорожі. Поїздки в межах безпечних регіонів дозволяють людям відновити сили, отримати емоційну розрядку, що позитивно впливає на рівень їхньої адаптації до умов війни.

Туризм як фактор відновлення економіки після війни

Хоча під час війни туризм обмежений, планування його розвитку після війни має важливе значення для економічного відновлення України.

Залучення інвестицій для відновлення інфраструктури. Відновлення туристичних об'єктів і інфраструктури (готелів, доріг, культурних пам'яток) стане важливим компонентом післявоєнного відновлення. Міжнародні інвестори вже виявляють зацікавленість у вкладенні в післявоєнний розвиток України, зокрема в туристичну інфраструктуру.

Міжнародні програми розвитку туризму. Після закінчення війни міжнародні організації, як-от ЄС, ЮНЕСКО та Світовий банк, можуть підтримувати Україну через програми з відновлення туризму, збереження культурної спадщини, створення нових робочих місць у сфері обслуговування.

Просування України як нового туристичного напрямку. Після перемоги Україна може стати важливим туристичним напрямом, що приваблюватиме мандрівників з усього світу. Унікальний культурний спадок, історичне значення, героїчна боротьба України можуть стати основою для розвитку міжнародного туризму, що принесе значний внесок у економіку.

Туризм під час війни в Україні залишається важливим чинником економічної підтримки, навіть з огляду на виклики, з якими стикається ця галузь. Він допомагає забезпечити робочі місця, підтримувати місцевий бізнес, зберігати культурну спадщину, сприяє підтримці соціальної єдності та психологічній стійкості населення. Крім того, туристичний сектор може відіграти вирішальну роль у післявоєнному відновленні України, сприяючи залученню іноземних інвестицій та просуванню країни на міжнародному туристичному ринку.

1.3. Методика досліджень туристичної діяльності в період воєнної ситуації в країні

Методика дослідження туристичної діяльності в умовах воєнного конфлікту включає різноманітні підходи та методи, що дозволяють всебічно оцінити стан галузі, виявити зміни у туристичному попиті, зрозуміти мотивацію та потреби туристів, а також розробити рекомендації для підтримки і відновлення туризму.

У контексті війни, як в Україні, дослідження туристичної діяльності потребує адаптації методів до кризових умов, де враховується безпека, мобільність та соціально-економічні обмеження.

Рисунок 1.1. Методи соціологічного дослідження

Методи соціологічного дослідження

Соціологічні методи дозволяють досліджувати ставлення туристів, представників галузі, місцевих громад до поточних умов і перспектив відновлення туризму.

1. Опитування та анкетування

Ціль: з'ясувати готовність людей подорожувати під час війни, їхні уподобання щодо безпечних напрямків, особливості їхньої поведінки в умовах обмежень.

Застосування: опитування можуть проводитися серед місцевих мешканців, переселенців, іноземних громадян, представників туристичних агентств.

Переваги: швидкість збору даних, доступ до великої кількості респондентів.

2. Глибинні інтерв'ю

Ціль: отримати детальну інформацію про мотивацію і поведінку туристів, особливості управління бізнесом під час війни.

Застосування: глибинні інтерв'ю можна проводити з керівниками готелів, туроператорами, представниками місцевих громад, туристами.

Переваги: можливість отримати детальні та особисті думки респондентів.

3. Фокус-групи

Ціль: дослідити, як люди сприймають туристичні ризики, які чинники знижують їхній інтерес до подорожей, а які — підвищують.

Застосування: фокус-групи можуть об'єднувати людей з різних регіонів України, переселенців, представників туристичної галузі.

Переваги: отримання різносторонніх поглядів, можливість зрозуміти соціальні настрої.

Методи економічного аналізу

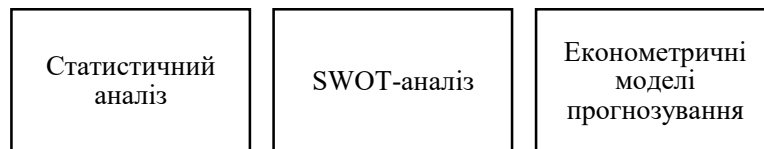

Рисунок 1.2. Методи економічного аналізу

Економічні методи допомагають оцінити вплив воєнної ситуації на обсяги туристичних потоків, доходи від туризму, рівень зайнятості у туристичній галузі.

1. Статистичний аналіз

Ціль: оцінка зміни туристичних потоків, доходів галузі до війни та під час війни.

Застосування: статистичні дані збираються з офіційних джерел, таких як Державна служба статистики України, Міністерство економіки.

Приклади аналізу: аналіз змін кількості туристів у певних регіонах, зниження доходів у готельній сфері, зменшення кількості туристичних компаній.

2. SWOT-аналіз

Ціль: виявлення сильних і слабких сторін туристичної галузі, можливостей та загроз в умовах війни.

Застосування: SWOT-аналіз дозволяє систематизувати внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на галузь.

Переваги: забезпечує структуру для розробки стратегії виживання і відновлення туризму.

3. Економетричні моделі прогнозування

Ціль: прогнозування відновлення туристичних потоків після закінчення війни.

Застосування: моделювання використовує статистичні дані для побудови прогнозів відновлення галузі та оцінки потенційних економічних втрат і вигод від інвестицій у туризм після війни.

Аналіз вторинних даних

Аналіз даних із наявних джерел дозволяє оцінити зміни у туристичній сфері та зрозуміти загальну ситуацію.

1. Аналіз відкритих даних та звітів

Ціль: оцінити вплив війни на туризм за допомогою доступних досліджень, офіційних звітів, даних міжнародних організацій.

Застосування: використання звітів від Світового банку, ООН, Всесвітньої туристичної організації.

Переваги: доступ до широкого спектру інформації, можливість використовувати міжнародний досвід у аналізі даних.

2. Аналіз медіа та соціальних мереж:

Ціль: дослідження громадських настроїв та ставлення до туризму в умовах війни.

Застосування: вивчення обговорень у соціальних мережах, новин, публікацій, щоб оцінити настрої потенційних туристів і представників туристичного бізнесу.

Приклади: моніторинг обговорень щодо безпеки подорожей, оцінки відвідувачами туристичних об'єктів у безпечних регіонах.

Картографічний аналіз

Картографічний метод дозволяє візуально показати зміни у туристичних потоках, виявити безпечні маршрути та оцінити вплив війни на туристичну інфраструктуру.

1. Географічний аналіз

Ціль: створення карт безпечних регіонів, візуалізація туристичних потоків, зон ризику.

Застосування: аналіз безпечних регіонів для туристичних маршрутів, картування зруйнованих об'єктів.

Переваги: наглядність інформації, можливість відслідковувати тенденції та зміни у туристичній активності.

2. Аналіз змін інфраструктури

Ціль: виявлення змін у туристичній інфраструктурі, таких як руйнування готелів, культурних пам'яток, транспортних вузлів.

Застосування: карти можуть відображати ступінь пошкоджень, що дозволяє планувати відновлення інфраструктури.

Приклад: візуалізація маршрутів до безпечних регіонів та місць, де можливо проводити туристичну діяльність.

Методи моделювання та прогнозування

Моделювання дозволяє оцінити можливі сценарії розвитку туристичної діяльності та визначити оптимальні шляхи для підтримки галузі.

1. Сценарне моделювання

Ціль: визначити можливі сценарії розвитку туризму під час та після війни.

Застосування: сценарне моделювання може включати оцінку варіантів розвитку на випадок продовження бойових дій або їх завершення.

Приклад: моделі оцінки впливу іноземних інвестицій на відновлення туристичних об'єктів.

2. SWOT-аналіз і PEST-аналіз

Ціль: визначення сильних і слабких сторін туристичної галузі, зовнішніх факторів, таких як політичні, економічні, соціальні й технологічні чинники, які впливають на туристичну діяльність у воєнний період.

Застосування: SWOT і PEST-аналіз дозволяють оцінити внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на галузь, для розробки стратегій відновлення.

Методика дослідження туристичної діяльності в умовах війни поєднує кілька методів, які дозволяють глибоко вивчити всі аспекти галузі, від економічних і соціальних до психологічних та інфраструктурних.

Соціологічні методи дозволяють отримати інформацію про настрої і мотивації людей, економічний аналіз дозволяє оцінити втрати та потенціал для відновлення, а картографічний і моделюючий підходи дають можливість планувати відновлення галузі та визначати можливі сценарії розвитку.

Дослідження туристичної діяльності в умовах війни вимагає комплексного підходу з використанням кількісних і якісних методів. Перший етап – це збір даних із різних джерел, включаючи державну статистику, звіти Державного агентства розвитку туризму та соціологічні опитування. Кількісний аналіз фокусується на таких показниках, як кількість туристів, тривалість їх перебування та обсяги витрат, а також включає порівняння довоєнного, воєнного та післявоєнного періодів. Якісний аналіз, у свою чергу, забезпечує глибше розуміння емоційних і психологічних впливів війни на туристів та місцеве населення, наприклад, через інтерв'ю з фахівцями галузі. Додаткові методи включають порівняння регіональних і часових даних для виявлення тенденцій, а також метод спостереження, що дозволяє фіксувати зміни в туристичній інфраструктурі та в поведінці туристів.

Методи порівняння і спостереження в дослідженні впливу війни на туризм дозволяють виявляти тенденції, порівнюючи дані по регіонах і часах, а також збираючи інформацію через інтерв'ю та спостереження. Використання індукції й дедукції дає можливість спочатку робити висновки на основі конкретних спостережень (індукція), а потім перевіряти загальні принципи, такі як негативний вплив конфліктів на туризм (дедукція). Лонгітюдний підхід дозволяє досліджувати зміни в туристичних моделях до, під час і після війни, що сприяє глибшому розумінню економічних втрат, зокрема, щодо зниження доходів і втрати робочих місць у галузі.

Лонгітюдний підхід — це метод дослідження, що передбачає тривале спостереження за певним явищем або групою об'єктів протягом значного періоду часу. У контексті туризму під час війни лонгітюдний підхід дозволяє досліджувати, як війна вплинула на туристичну галузь, відстежуючи зміни у туристичних потоках, поведінці мандрівників, доходах та інфраструктурі до,

під час і після конфлікту. Цей метод допомагає виявити довготривалі тенденції, зрозуміти поступові зміни, а також оцінити, як різні фактори впливають на галузь у різні періоди часу [21].

Аналіз впливу війни на туризм потребує комплексного підходу, який включає кількісні та якісні методи. Важливим аспектом є оцінка впливу війни на імідж країни, комфорт і безпеку туристів. Міждисциплінарний підхід залучає знання з різних сфер – економіки, соціології, психології – для більш глибокого розуміння. Використання змішаних методів дозволяє зібрати економічні показники та провести інтерв'ю для оцінки емоційного впливу. Вторинні джерела даних, як-от звіти та новини, доповнюють дослідження, забезпечуючи ширший контекст. Тематичні дослідження конкретних регіонів або міст дозволяють детально вивчити локальні наслідки війни та шляхи для відновлення галузі. В цілому, такий підхід забезпечує всебічне розуміння впливу війни на туристичну індустрію та слугує основою для розробки стратегій зниження негативних наслідків.

Загальний висновок дослідження впливу війни на туристичну діяльність в Україні свідчить про те, що конфлікт суттєво трансформує галузь, змінюючи її структуру, функції та економічне значення. Туристичний сектор, як і загальна економіка, зазнає глибоких втрат, але залишається важливим для підтримки регіональної економіки, збереження культурної спадщини та забезпечення зайнятості в безпечних регіонах. Комплексний, міждисциплінарний підхід до дослідження дозволяє всебічно оцінити, як війна впливає на імідж країни, економічну стійкість галузі та соціальні аспекти, зокрема безпеку і психологічний комфорт туристів.

Застосування кількісних методів забезпечує об'єктивні дані щодо змін у туристичних потоках, доходах і зайнятості, тоді як якісні методи допомагають глибше зрозуміти психологічний та соціальний вплив війни на туристів і місцевих жителів. Використання порівняльного, лонгітюдного та тематичного підходів дозволяє виявити специфічні регіональні тенденції та сформулювати

прогнози щодо можливого відновлення галузі після завершення конфлікту [21].

У підсумку, війна створює серйозні виклики для туристичної індустрії, однак системне дослідження її впливу є ключовим для розробки стратегій відновлення та зниження негативних наслідків. Такий підхід не лише допомагає оцінити поточний стан галузі, але й формує підґрунтя для побудови стійкої моделі розвитку туризму в післявоєнний період.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВІЙНИ НА ТУРИСТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

2.1. Фактори впливу на розвиток або занепад туризму в постраждалому регіоні

Туризм є важливою складовою економіки, яка може сприяти розвитку регіонів. Однак, його успіх залежить від багатьох чинників, які можуть як сприяти, так і стримувати розвиток туризму, особливо в регіонах, що постраждали від конфліктів або катастроф.

Військові конфлікти та агресія мають глибокий та тривалий вплив на туристичну галузь у постраждалих регіонах. Дослідження фокусуються на аналізі цих впливів, розглядаючи фактори, які призводять до зменшення туристичних потоків, втрати робочих місць, закриття туристичних об'єктів, шкоди інфраструктурі та загального економічного розвитку регіонів. Виникають питання безпеки, з'являються обмеження на подорожі через руйнування туристичних об'єктів, що є однією з головних причин занепаду туризму. Питання безпеки туристів викликає занепокоєння, що призводить до значного зменшення кількості міжнародних відвідувачів.

Важливу роль у відновленні туристичної галузі відіграють маркетингові стратегії, політичні втручання та розвиток інфраструктури. Ці аспекти надають цінну інформацію для розробки стратегій пом'якшення негативних наслідків конфліктів для туризму. Війна має значний вплив на туристичну галузь, спричиняючи значне зменшення кількості туристів, доходів та втрату робочих місць у постраждалих регіонах. Це також викликає економічні труднощі для місцевого бізнесу та завдає шкоди туристичній інфраструктурі, включаючи дороги, транспортні засоби, архітектурні пам'ятки та природні рекреаційні ресурси, ускладнюючи доступ туристів до певних районів та їх пересування у них.

Під час воєнного стану через підвищені заходи безпеки та обмеження пересування можуть виникнути труднощі з функціонуванням об'єктів туризму

та відпочинку. Їхня робота може бути обмежена або тимчасово припинена, що створює труднощі для відвідувачів. Особливості відпочинку та діяльності туристичних об'єктів у різних регіонах України під час дії воєнного стану залежать від конкретних обставин його оголошення та ступеня впливу на регіон.

У нинішніх умовах внутрішній туризм має низку особливостей через введені під час війни дозволи та обмеження на відпочинок та подорожі в порівняно безпечних західних і центральних регіонах. Це важливо враховувати туристичним компаніям при плануванні екскурсій та подорожей.

1. Формування маршрутів з урахуванням бомбосховищ

Туроператорам та гідам, які планують туристичні маршрути, варто передбачити наявність бомбосховищ поблизу маршрутів. Це дозволить надати туристам безпечні притулки у разі повітряної тривоги.

2. Врахування комендантської години

При плануванні екскурсійних поїздок або походів з тривалим маршрутом необхідно враховувати діючу комендантську годину. В Україні введена комендантська година для забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану, яка зазвичай триває з 23:00 до 5:00. Це слід враховувати при плануванні відпусток та відвідувань певних місць.

3. Особливості туристичної діяльності в різних регіонах

Кожен регіон та область має свої унікальні особливості туристичної діяльності в період воєнного стану, що часто пов'язано з певними обмеженнями. Туристичні компанії повинні ретельно вивчати та дотримуватися цих вимог для забезпечення безпеки та комфорту туристів.

Планування внутрішнього туризму в умовах воєнного стану потребує ретельної підготовки та врахування всіх можливих ризиків і обмежень, щоб забезпечити безпечний та комфортний відпочинок для туристів.

Фактори, що сприяють розвитку туризму

1. Культурне та історичне наслідство

Україна має багату культурну спадщину, що включає численні історичні пам'ятки, замки, собори та музеї. Наприклад, такі місця, як Києво-Печерська лавра, Софійський собор у Києві, замок Паланок у Мукачеві, є привабливими для туристів зі всього світу.

Традиції та культурні заходи, такі як етно-фестивалі, національні свята та народні промисли, також відіграють важливу роль у залученні туристів. Такі події можуть не лише демонструвати багатство культурної спадщини, але й залучати туристів своїми унікальними і цікавими заходами.

2. Природні ресурси

Україна має значні природні ресурси, які є привабливими для любителів активного відпочинку. Карпати, Кримські гори, Чорне та Азовське моря, численні озера, річки та природні парки пропонують широкий спектр можливостей для туризму. Це включає екотуризм, походи, відпочинок на природі та спостереження за дикою природою, які стають дедалі популярнішими серед туристів.

3. Інфраструктура

Розвиток інфраструктури, включаючи готелі, ресторани, транспортні мережі та туристичні об'єкти, сприяє залученню туристів. Покращення якості доріг, розширення мережі громадського транспорту та зручні транспортні розв'язки полегшують подорожі країною, роблячи її більш привабливою для туристів.

4. Маркетинг та просування

Ефективний маркетинг та просування України як туристичного напрямку відіграють важливу роль. Кампанії, спрямовані на популяризацію українських туристичних об'єктів, сприяють збільшенню числа туристів. Інформаційні кампанії на міжнародному рівні, участь у туристичних виставках та форумах допомагають привернути увагу туристів до України.

5. Політична стабільність

Стабільна політична ситуація та безпека є ключовими чинниками для розвитку туризму. Наявність стабільної державної політики та підтримка з

боку уряду створюють сприятливі умови для туристичної галузі. Безпека є першочерговим фактором для туристів при виборі місця відпочинку.

Фактори, що можуть спричинити занепад туризму

1. Політична нестабільність

Політичні конфлікти, військові дії та інші форми нестабільності негативно впливають на туристичний потік. Туристи віддають перевагу безпечним місцям для відпочинку, тому будь-які форми нестабільності можуть призвести до зниження кількості відвідувачів.

2. Економічні проблеми

Економічні кризи можуть зменшити кількість туристів через зниження попиту на подорожі. Туристи мають обмежений бюджет на подорожі в періоди економічних спадів, що впливає на прибутковість туристичної індустрії. Відсутність фінансових можливостей може також призвести до зменшення витрат на розвиток інфраструктури та послуг, необхідних для туризму.

3. Пандемії та епідемії

Поширення хвороб, таких як COVID-19, може значно зменшити кількість туристів через обмеження на подорожі. Закриття кордонів, карантинні заходи та побоювання щодо здоров'я негативно впливають на туристичну галузь. Пандемії можуть викликати тимчасові зупинки туристичної діяльності та значні економічні втрати.

4. Недостатня інфраструктура

Недостатньо розвинена інфраструктура та низький рівень обслуговування можуть вплинути на привабливість країни для туристів. Відсутність сучасних готелів, ресторанів та інших туристичних об'єктів може відлякувати потенційних відвідувачів. Якість доріг та транспортної системи також відіграють важливу роль у залученні туристів.

5. Екологічні проблеми

Забруднення навколишнього середовища, знищення природних ресурсів та погіршення екологічної ситуації можуть відлякувати туристів. Екологічно

чисті місця стають дедалі важливішими для сучасних туристів, тому екологічні проблеми можуть негативно вплинути на розвиток туризму.

Війна як каталізатор розвитку туризму

Війна часто стає каталізатором розвитку зруйнованих міст. Під час відновлення можна повністю змінити міський простір і створити привабливішу туристичну інфраструктуру, що позитивно вплине на економіку країни. Відновлення економіки включає комплекс заходів у різних галузях, таких як розвиток інноваційних підходів і технологій, налагодження виробництва, підвищення рівня життя населення та збільшення попиту на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Воєнний туризм може стати важливим напрямком розвитку туристичної галузі в Україні, забезпечуючи не лише економічний розвиток, а й збереження історичної пам'яті та підвищення обізнаності про важливі історичні події. Україна має значні перспективи для розвитку воєнного туризму завдяки своїй багатій історії, пов'язаній з війнами.

Розвиток або занепад туризму в Україні залежить від багатьох чинників, які можуть впливати як позитивно, так і негативно. Важливо враховувати ці чинники при розробці стратегій розвитку туристичної галузі та створенні сприятливих умов для залучення туристів. Розуміння та врахування цих чинників допоможе Україні максимально реалізувати свій туристичний потенціал.

2.2. Аналіз впливу воєнних дій на туристичну індустрію

Руйнування туристичної інфраструктури, історико-культурної та природної спадщини, екоцид, зменшення кількості підприємств, що працюють у сфері туризму, збільшення кількості вакансій у туристичній галузі, зменшення кількості претендентів на робочі місця, зростання середньої вартості послуг розміщення – усе це критичні наслідки війни для туристичної індустрії України.

Відновлення економіки має базуватися на спеціальних програмах

відновлення господарської діяльності країни та спрямуванні зусиль на розвиток внутрішнього туризму. Для відродження та подальшого розвитку економіки конкретного регіону потрібні заходи, що забезпечать повернення населення та гідні умови його життя, вирішення соціальних проблем, відновлення інфраструктури та її інтеграцію з іншими регіонами країни, а також розроблення механізмів фінансування відновлення.

Важливо зазначити, що завершення війни може вплинути на глобальні тенденції в туризмі, проте цей зв'язок є складним і нелінійним. Після Другої світової війни організований туризм у його сучасному вигляді став повноцінною галуззю світової економіки, зокрема завдяки масовому відновленню європейських міст. Один із відомих успішних прикладів відродження зруйнованої економіки на Заході – це "План Маршалла", запроваджений після Другої світової війни.

Туризм також розглядається як інструмент післявоєнного відновлення, як це сталося на Кіпрі після турецької військової інтервенції 1974 року, у Хорватії після Вітчизняної війни 1990-х років і в Руанді після громадянської війни та геноциду 1994 року. Також нещодавні приклади Боснії та Герцеговини, Грузії, Сирії та Ізраїлю можуть слугувати певними моделями відновлення туризму в Україні [22].

Під час війни на мапі країни з'явилося безліч міст та громад, які героїчно протистояли агресору, а Волноваха, Маріуполь, Гостомель, Харків, Херсон, Чернігів, Ірпінь, Буча, Миколаїв та Охтирка отримали почесне звання міст-героїв. Мешканцями цих міст пишається весь світ, з повагою ставляться навіть ті, хто ніколи не був там і не знав про їхнє існування. Після закінчення цієї страшної війни сотні тисяч не тільки українців, а й іноземних туристів матимуть змогу побувати в місцях героїчного опору українського народу і повністю зрозуміти ціну, яку заплатила Україна не тільки за свою незалежність, а й за незалежність європейської спільноти.

На першому етапі реалізації державної стратегії розвитку туристичної індустрії необхідно послідовно визначити нагальні проблеми в системі

функціонування та розвитку міжнародного, внутрішнього, сільського зеленого туризму, а також проблеми правового регулювання туристичної діяльності. На другому етапі слід втілити в життя вдосконалену нормативно-правову базу, щоб забезпечити надання якісних послуг.

Державне агентство з розвитку туризму вже запропонувало кілька напрямків:

- Сформувані нові концепції для внутрішнього туризму, наприклад, «Чому ми подорожуємо Україною?»
- Після війни, коли на сході України стане безпечно, відомство має намір розвивати туризм у Донецькій та Луганській областях
- У перспективі є плани створити туристичні програми по місцях військової слави ЗСУ [23].

Наразі у внутрішньому туризмі спостерігається тенденція до відпочинку поблизу природних дестинацій та етно-турів для того, аби відволіктися від реалій війни. Проте у післявоєнний період різко збільшиться інтерес до історико-культурного та пам'ятного туризму, що буде зумовлено бажанням детально пізнавати історію минулого та сьогодення, щоб не допустити повторення російської агресії, та можливістю побачити місця сили власного народу на деокупованих територіях та при безпечних умовах. Для відновлення внутрішнього туризму слід проаналізувати організаційно-економічні шляхи, які будуть актуальними на сьогодні та у післявоєнний період.

Згідно з проектом Плану відновлення України, розробленим Національною радою з відновлення України від наслідків війни, передбачається поетапне відновлення й модернізація туризму та курортів на період з 2022 до 2032 року, проте із затягуванням активних військових дій план скоригований, відповідно дана фаза (з плануванням основних заходів та їх фінансуванням) продовжена на 2023 р.

Розглянемо основні організаційно-економічні заходи у короткотерміновій перспективі для відновлення внутрішнього туризму в умовах воєнного стану. Розроблення маркетингової візійної стратегії туризму є базовим

організаційно-економічним заходом, який допоможе наразі сформувати певні туристичні потоки й трансформувати увагу потенційних туристів на безпосередні подорожі Україною. Орієнтовна вартість даного проєкту становитиме 4,5 млн гривень, запропоноване джерело фінансування – кошти партнерів та міжнародних донорських організацій. Інформаційна кампанія на сторінках Ukraine NOW та Мандруй Україною передбачає використання інформаційної присутності для популяризації внутрішнього бренду України. Попередня вартість становить 2 млн гривень, джерелом фінансування – кошти державного бюджету [22].

Прийняття Закону України «Про туризм» у другому читанні з урахуванням норм Директиви ЄС, в якому передбачено утворення та функціонування Єдиного туристичного реєстру, порталу Єдиного туристичного реєстру; передбачається розроблення та затвердження стратегії розвитку туризму, що визначає стратегічні цілі, напрями розвитку туризму, пріоритети державної політики й показники досягнення цілей, місцевих програм розвитку туризму; визначаються види туризму та типи туристичних пакетів. А також внести зміни до ряду законів, зокрема: «Про страхування», «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», «Про захист прав споживачів», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». Наступним економічно-організаційним кроком є впровадження програм оздоровлення та реабілітації осіб, які постраждали від воєнних дій в Україні, що має на меті як соціальну місію, так і економічну підтримку курортів.

Поточна тенденція у внутрішньому туризмі спрямована на відпочинок поблизу природних об'єктів і етно-тури, аби відволіктися від реалій війни. Однак післявоєнний період характеризуватиметься різким зростанням інтересу до історико-культурного та пам'ятного туризму, зумовленого прагненням глибше пізнати історію, щоб запобігти повторенню російської

агресії, і можливістю відвідати місця сили українського народу на звільнених територіях за безпечних умов.

Для відновлення внутрішнього туризму слід аналізувати організаційно-економічні шляхи, які будуть актуальними як сьогодні, так і у післявоєнний період. Згідно з проектом Плану відновлення України, розробленого Національною радою з відновлення України від наслідків війни, передбачається поетапне відновлення та модернізація туризму і курортів з 2022 до 2032 року. Проте через затягування активних бойових дій цей план було скориговано, і відповідна фаза продовжена на 2023 рік.

Наступним економічно-організаційним кроком є впровадження програм оздоровлення та реабілітації осіб, які постраждали від воєнних дій в Україні. Це має на меті не лише соціальну підтримку, але й економічну допомогу курортам [24].

Таблиця 2.1

Особливості здійснення рекреаційної діяльності в різних регіонах України

Область	Особливості
Київ, Київська, Черкаська, Полтавська, Волинська області	Заборонено відвідування зелених зон та лісів, які розташовані поза межами житлових масивів, дозволено відпочинок біля водойм, перелік який визначений військовою адміністрацією
Львівська область	Дозволено відвідувати ліси, але заборонено пересуватися по них на транспорті. Виключенням є випадки, коли через ліс пролягає транзитний шлях або людина пересувається на велосипеді. Дозволено відпочивати біля водойм, перелік яких встановлений військовою адміністрацією
Закарпатська область	Дозволено відвідувати ліси, за виключенням частини карпатського біосферного заповідника.
Івано-Франківська область	Дозволено відвідувати ліси та гори, заборонено пересуватися по них на джипах та мотоциклах. Дана заборона поширюється на курорт Буковель.
Тернопільська область	Дозволено відвідувати ліси, однак заборонено розпалювати багаття. Всі туристичні об'єкти працюють в звичному режимі.
Вінницька область	Заборонено відвідування лісів, дозволена туристична діяльність біля водойм, крім тих місць, які знаходяться неподалік об'єктів інфраструктури.
Рівненська область	Дозволено відвідувати ліси, збирати гриби та ягоди, крім територій, які знаходяться в північній частині,

Житомирська область	Дозволено відвідувати ліси, збирати гриби та ягоди, крім територій, що розташовані за 20 км від кордону з Білоруссю. Дозволено працювати тим закладам культури, які мають обладнані укриття.
Хмельницька область	Дозволено відвідувати ліси з певними обмеженнями. Туристичні об'єкти працюють в звичному режимі
Чернівецька область	Дозволено відвідувати ліси. Туристичні об'єкти працюють в звичному режимі
Миколаївська область	Дозволено відвідувати визначені військовою адміністрацією лісові урочища з деякими обмеженнями.

На цей час дослідження впливу військових дій на рекреаційні ресурси ще не завершені, тому робити висновки про загальний стан природно-ресурсного рекреаційного потенціалу території зарано, оскільки частина України залишається окупованою або замінованою. Особливо небезпечними для рекреаційної діяльності є території, де відбувалися активні бойові дії або які були окуповані російськими військами. Для розмінування територій, очищення від небезпечних предметів та відновлення рекреаційних ресурсів потрібні значний час і великі матеріальні витрати. [2].

У грудні 2022 року національні природоохоронні установи оприлюднили рекомендації щодо водного менеджменту та землекористування для певних територіальних громад, які зазнали бойових дій. Ці рекомендації стануть основою для пілотних проєктів, спрямованих на повоєнне відновлення природних ландшафтів і збереження біорізноманіття. [26].

Природні та природно-антропогенні рекреаційні ресурси України зазнали значних змін з 2014 року. Після початку повномасштабного вторгнення російських військ, стан рекреаційних ресурсів, особливо на окупованих та прифронтових територіях, став надзвичайно критичним. Мінування, пожежі та обстріли призвели до забруднення повітря, деградації ґрунтів, знищення флори та фауни. [23].

Рекреаційно-туристичний потенціал України зазнав значних змін після анексії Криму Росією та окупації Донецької й Луганської областей. Втративши Крим, Україна втратила близько 30% свого рекреаційно-туристичного

потенціалу. Субтропічний клімат, гори, вкриті лісами, унікальна флора та фауна, річки, водоспади (такі як Учансу та Джур-Джур), понад 50 солоних озер, лікувальні грязі та джерела приваблювали туристів не лише з України, але й з-за кордону. Основними природно-рекреаційними об'єктами Криму були море та Південний берег [29].

Серед об'єктів природно-заповідного фонду, що стали недосяжними для українських туристів, опинилися ландшафтні парки, парки садово-паркового мистецтва, дендропарки, Мис-Март'ян, Казантипський та Карадазький природні заповідники, Нікітський ботанічний сад, а також Ялтинський гірсько-лісовий природний заповідник.

У Донецькій області під окупацією перебувають 70 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 17,7 тис. га, включаючи два філіали Українського степового заповідника – Хомутівський степ та Крейдяна флора. Природні рекреаційні ресурси області включають морське узбережжя, м'який клімат та лікувальні грязі.

На державному обліку в Донецькій області знаходиться 4,2 тисячі пам'яток, з яких 75 належать до архітектурної спадщини. В області також налічується 19 музеїв із двома філіалами та безліч інших об'єктів, які є носіями історії та культури України [4].

В Луганській області розташовано 87 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 6,5 тис га, в тому числі Луганський заповідник із відділами Провальський степ, Стрілецький степ, Станично Луганський відділ, які перебувають під окупацією та зазнають щоденного руйнування [4].

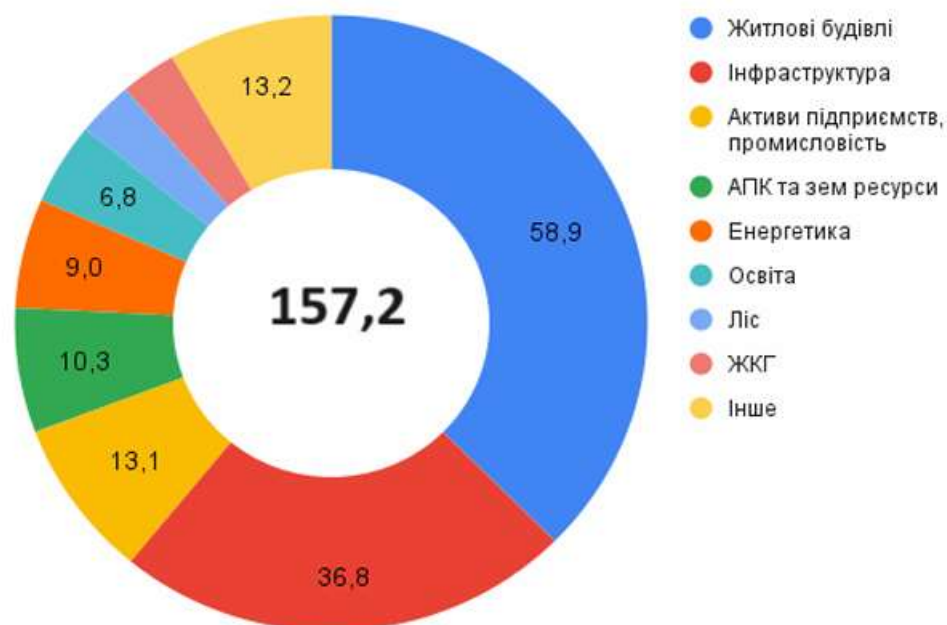

Рисунок 2.1. Прямі збитки руйнувань та пошкоджень за секторами, \$ млрд

Таблиця 2.2.

Загальна оцінка прямих збитків інфраструктури станом на початок 2024 року

Тип майна	Оцінка прямих втрат, \$ млрд	Частка, %
Житлові будівлі	58,9	37,5%
Інфраструктура	36,8	23,4%
Активи підприємств, промисловість	13,1	8,3%
АПК та земельні ресурси	10,3	6,5%
Енергетика	9,0	5,7%
Освіта	6,8	4,3%
Лісовий фонд	4,5	2,9%
ЖКГ	4,5	2,9%
Транспортні засоби	3,1	2,0%
Охорона здоров'я	3,1	2,0%
Культура, туризм, спорт	3,1	2,0%
Торгівля	2,6	1,6%
Адміністративні будівлі	0,5	0,3%
Цифрова інфраструктура	0,5	0,3%
Соціальна сфера	0,2	0,1%
Фінансовий сектор	0,04	0,01%
Разом	157,2	100%

Підрив Каховської ГЕС у червні 2023 року дійсно мав значний економічний вплив, зокрема на житловий фонд, енергетику, транспортну інфраструктуру, промисловість та сільське господарство.

Бойові дії, які тривають у різних областях, також призвели до значних руйнувань та пошкоджень. Найбільш постраждалими областями є Донецька, Харківська, Луганська, Миколаївська, Запорізька, Київська та Чернігівська області, а також багато міст, які зазнали значних руйнувань.

Це справді тяжка ситуація. Фінальна оцінка обсягу пошкоджень та руйнувань можлива лише після завершення бойових дій на території України.

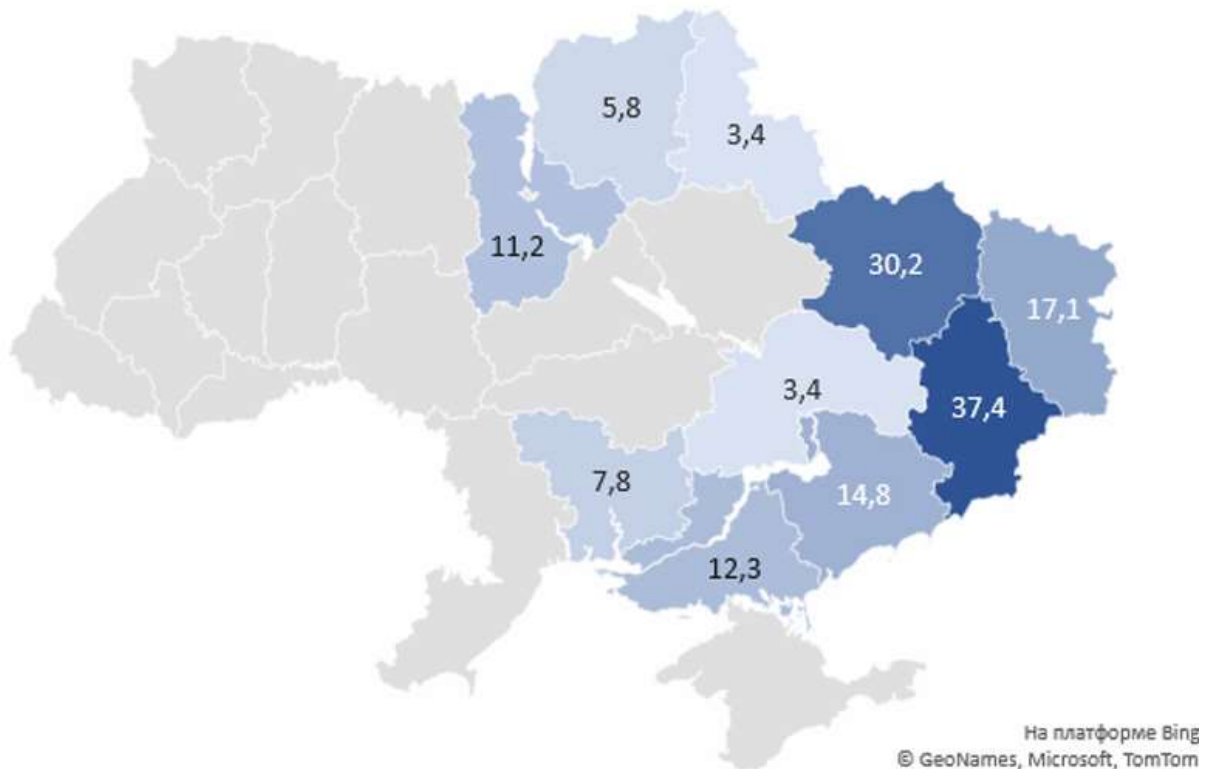

Рисунок 2.2. 10 найбільш постраждалих регіонів України, \$ млрд

Внаслідок масштабних бойових дій у різних регіонах України постраждало 160 об'єктів соціального захисту населення. Зокрема, були зруйновані або пошкоджені соціальні центри, геріатричні установи, санаторії, дитячі табори та будинки, інтернати та заклади для роботи з бездомними. За майже два роки повномасштабної війни прямі збитки інфраструктури соціальних послуг, які надає держава, склали \$0,2 млрд (за вартістю заміщення).

Аналізуючи збитки, враховували руйнування і пошкодження об'єктів соціальної інфраструктури, підпорядкованих Міністерству соціальної політики України. Оцінка здійснена на основі даних про руйнування та пошкодження соціальних об'єктів, наданих Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України. Найбільшу частку у загальній кількості та вартості пошкоджень займають соціальні центри – 48 закладів, санаторії – 46 закладів та інтернати – 31 заклад.

Таблиця 2.3.

Загальна оцінка прямих збитків за регіонами станом на початок 2024

Регіони	Оцінка прямих збитків, \$ млн
Донецька	37 374
Харківська	30 224
Луганська	17 127
Запорізька	14 773
Херсонська	12 277
Київська	11 188
Миколаївська	7 853
Чернігівська	5 773
Сумська	3 398
Дніпропетровська	3 369
М. Київ	2 135
Одеська	1 471
Хмельницька	1 195
Житомирська	1 004
Полтавська	672
Вінницька	480
Івано- Франківська	384
Львівська	219
Рівненська	215
Кіровоградська	149

Черкаська	128
Тернопільська	119
Чернівецька	73
Волинська	15
Закарпатська	11

Серед соціальних об'єктів задокументовано найменшу кількість зруйнованих чи пошкоджених закладів, і, відповідно, збитки у порівнянні з іншими інфраструктурними об'єктами в країні. Пошкоджені об'єкти соціального захисту знаходяться у місті Києві та в таких областях: Київська, Донецька, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Сумська, Одеська, Харківська, Херсонська та Чернігівська. Зруйновані об'єкти соціальної сфери знаходяться в Луганській, Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Сумській, Харківській, Херсонській, Чернігівській областях та у місті Києві.

Перешкоди для розвитку туризму

Під загрозою опинилися як в'їзний, так і виїзний туризм в Україні. Основні причини, що ускладнюють розвиток в'їзного туризму на теперішньому етапі, включають:

1. Воєнні дії: на території України відбуваються бойові дії, що становлять загрозу для туристів і населення країни, особливо в місцях окупації та активних бойових дій.
2. Втрата туристично-рекреаційних ресурсів: руйнування історичних пам'яток, культурних та архітектурних об'єктів, релігійно-туристичних місць, природоохоронних зон та лікувальних закладів через бойові дії або розташування в зонах окупації.
3. Руйнування інфраструктури: інфраструктура в районах проведення бойових дій, включаючи заклади розміщення, харчування та розваг, зазнала значних пошкоджень.
4. Закриття повітряного простору: для цивільної авіації закритий

повітряний простір, що ускладнює подорожі.

5. **Порушення логістичних мереж:** руйнування шляхів сполучення або розташування окупаційних військ на цих шляхах створює значні труднощі для логістики.

6. **Втрата трудових ресурсів:** значна кількість персоналу виїхала за кордон, перемістилась до інших регіонів України або залучена до військових дій.

Вплив війни на міжнародний туризм

Російсько-українська війна спричинила значне зменшення міжнародних туристичних потоків. Головна причина – небезпека для туристів, яку Україна наразі забезпечити не може.

Надходження податків від туристичної галузі (2021-2023)

У 2023 році туристичний бізнес сплатив податків на суму понад 2,04 млрд грн, що на 32% більше, ніж у 2022 році, але на 8% менше, ніж у 2021 році. Голова Державного агентства з розвитку туризму Мар'яна Олесків повідомила, що в 2022 році обсяг податкових надходжень становив понад 1,55 млрд грн, а в 2021 році – понад 2,23 млрд грн.

У 2023 році найбільший обсяг податкових надходжень від туристичної галузі забезпечили готелі – 64% або понад 1,3 млрд грн. Це майже вдвічі більше, ніж у 2022 році, і майже так само, як у 2021 році. Для порівняння: у 2022 році готелі сплатили понад 898,38 млн грн податків, а у 2021 році – близько 1,29 млрд грн.

Податкові надходження від туристичних операторів у 2023 році склали близько 205,83 млн грн або 10,1% від загального обсягу податкових надходжень від туристичної галузі. Це на 22,6% більше, ніж у 2022 році, коли туристичні оператори сплатили близько 167,86 млн грн податків.

2021	2 231 861 тис.		
2022	1 551 182 тис.		
2023	2 049 462 тис.	+32%	-8%

Рисунок 2.3. Податки

Найбільше податків сплатили суб'єкти туристичної діяльності наступних регіонів:

- місто Київ – понад 499,29 млн грн;
- Львівська область – понад 345,48 млн грн;
- Київська область – близько 239,01 млн грн;
- Івано-Франківська область – понад 138,84 млн грн;
- Одеська область – близько 98,85 млн грн.

У 2023 році спостерігалось активне зростання внутрішнього туризму та активний розвиток туристичних локацій у центральних та західних регіонах. Нагадаємо, що у січні-вересні 2023 року податкові надходження від туристичної галузі зросли порівняно з аналогічним періодом 2022 року у Києві та у 17 регіонах України.

У 2023 році спостерігалось значне зростання внутрішнього туризму, а також активний розвиток туристичних локацій у центральних та західних регіонах України. Важливо зазначити, що за період з січня по вересень 2023 року податкові надходження від туристичної галузі зросли порівняно з аналогічним періодом 2022 року у місті Києві та у 17 регіонах країни.

Це свідчить про те, що попри складні умови, туристична галузь знаходить нові можливості для розвитку та адаптації. Розширення туристичних локацій у центральних та західних областях сприяє залученню більшої кількості внутрішніх туристів, що, у свою чергу, підтримує місцеву економіку і стимулює розвиток інфраструктури.

Спостерігаючи за такими тенденціями, можна очікувати подальше зростання внутрішнього туризму та розширення спектру туристичних послуг,

що допоможе галузі відновитися та зміцнити свої позиції навіть у часи викликів.

Також повідомлялося, що у 2022 році сума туристичного збору склала близько 178,95 млн грн.

Рисунок 2.4. Туристичний збір

У першому півріччі 2023 року податкові надходження від туристичного бізнесу також зросли у Києві та у 14 регіонах України. За цей період туристичний бізнес сплатив податків на суму 897,85 млн грн. Ставка туристичного збору встановлюється рішенням місцевих рад за кожну добу тимчасового розміщення: до 0,5% для внутрішнього туризму і до 5% для в'їзного.

Станом на 2023 рік ці суми становили до 30 грн для внутрішнього туризму і до 300 грн для в'їзного туризму.

Проте, було відзначено зменшення суми туристичного збору у Києві та у 14 регіонах України. Цей показник свідчить про різні тенденції розвитку

туристичної галузі в різних регіонах, враховуючи вплив воєнного стану і економічних умов.

Найбільше ця сума скоротилася у наступних регіонах:

- Луганська область – на 100%;
- Херсонська область – на 98%;
- Донецька область – на 91%;
- Миколаївська область – на 72%.

Також значне скорочення суми туристичного збору відбулося в наступних регіонах:

- Запорізька область – на 40%;
- Черкаська область – на 35%;
- Одеська область – на 33%;
- м. Київ – на 29%;
- Харківська область – на 23,5%;
- Київська область – на 20,3%;
- Тернопільська область – на 20%;
- Кіровоградська область – на 18,5%;
- Чернігівська область – на 11,5%;
- Хмельницька область – на 6%;
- Івано-Франківська область – на 3%.

2.3. Вплив війни на стан охорони навколишнього середовища

24 лютого 2022 року розпочалося повномасштабне вторгнення Росії в Україну, яке переросло у затяжний конфлікт, що триває досі. Війна між Україною та Росією ХХІ століття має численні наслідки для країни, зокрема значний вплив на екологічний стан. Нижче розглянемо, як війна та пов'язані з нею чинники впливають на довкілля України, створюючи серйозні екологічні проблеми.

Забруднення повітря

Воєнні дії супроводжуються численними вибухами, стріляниною та використанням важкої військової техніки, що спричиняє значні викиди шкідливих речовин у повітря. Вибухові речовини, такі як тротил і нітрати, виділяють оксиди азоту, сірки та інші токсичні сполуки, які, за даними екологів, значно погіршують якість повітря та завдають шкоди здоров'ю людей.

Пожежі та зруйнування інфраструктури

Унаслідок війни виникають пожежі, які знищують будівлі, склади та інші об'єкти інфраструктури. Пожежі в населених пунктах і промислових зонах спричиняють велику кількість диму та токсичних газів, які швидко розповсюджуються у повітрі та забруднюють його. Екологи вказують на те, що це погіршує якість повітря та становить загрозу для здоров'я населення.

Викиди промислових речовин

Під час війни деякі промислові підприємства продовжували працювати, хоча багато з них були пошкоджені. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, діяльність таких підприємств призводить до неконтрольованих викидів шкідливих речовин у повітря, зокрема важких металів, хімічних речовин та інших токсичних сполук. Це суттєво погіршує якість повітря та створює серйозну загрозу для здоров'я людей та екосистем.

Забруднення водних ресурсів

Воєнні дії мають серйозний вплив на водні ресурси, зокрема на річкові системи. Вибухи, обстріли та знищення інфраструктури спричиняють вилив небезпечних речовин у річки. Наприклад, пошкодження фабрик, складів або транспортних засобів, які містять хімічні речовини, призводить до їх потрапляння у водойми. Це спричиняє забруднення річкової води шкідливими речовинами, такими як токсичні хімікати, нафта та інші забруднюючі речовини, що негативно впливає на екологічний стан водних екосистем.

Пошкодження водопровідних систем

Воєнні дії також призводять до пошкодження водопровідних систем, включаючи водопроводи та станції очищення води. Це може порушити

постачання питної води для населення або призвести до змішування питної води з забрудненою водою. За словами екологів Омельчук Оксани та Софії Садогурської, внаслідок такого впливу якість питної води погіршується, що створює серйозні загрози для здоров'я людей, такі як поширення захворювань та інших водноносних інфекцій [25].

Порушення екосистем водних ресурсів

Воєнні дії порушують природну рівновагу в екосистемах водних ресурсів. Наприклад, вибухи та обстріли спричиняють загибель риби та інших водних організмів, що порушує біологічну різноманітність. Крім того, забруднення води хімічними речовинами може мати широкомасштабний негативний вплив на екологію водних екосистем, як зазначає Євгеній Федоренко, заступник міністра захисту довкілля та природних ресурсів України. Токсичні речовини можуть накопичуватись у водоростях, рослинах та тваринах, що перебувають у воді. Це може призвести до зміни біологічної продуктивності та складу водних організмів, а також до порушення їхніх життєвих циклів. Крім того, забруднення води може спричинити вимирання деяких видів, що мають важливе значення для екосистеми [25].

Втрата біорізноманіття

Воєнні дії спричиняють значну втрату та пошкодження природних місць існування, таких як ліси, степи, болота та інші екосистеми. Обстріли, вибухи та зруйнування інфраструктури призводять до втрати місць проживання для тварин, знищення рослинного покриву та руйнування природних ресурсів. Це має серйозний вплив на біорізноманіття країни, оскільки багато видів рослин і тварин можуть бути втрачені або знаходитись під загрозою зникнення.

Загроза для рідкісних та ендемічних видів

Воєнні дії становлять загрозу для рідкісних та ендемічних видів, які мають обмежене поширення і низьку чисельність. Втрата природних місць існування, забруднення довкілля та зміни екосистем уже зараз призводять до зменшення чисельності цих видів та погіршення їхньої здатності до виживання. Це може

мати серйозні наслідки для екологічної стійкості екосистеми та збереження унікальних видів.

Втрата генофонду

Воєнні дії також призводять до втрати генофонду – генетичного різноманіття внутрішньовидових популяцій. За словами екологів Омельчук Оксани та Софії Садогурської, руйнування природних місць існування, знищення та вимирання видів спричиняють втрату генетичної різноманітності в популяціях. Це матиме серйозні наслідки для довгострокової стійкості та адаптації видів до змін у середовищі.

Загроза здоров'ю населення

Воєнні дії призводять до забруднення повітря, води та ґрунту токсичними речовинами, що негативно впливає на здоров'я населення. Вдихання шкідливих речовин, споживання забрудненої води або продуктів харчування може призвести до розвитку різних захворювань, включаючи проблеми з диханням, отруєння та інші серйозні наслідки для здоров'я.

Психологічний вплив

Війна між Україною та Росією також має психологічний вплив на населення. Стрес, тривога, страх та посттравматичний стресовий розлад виникають у військових та цивільних осіб, які пережили війну, що має серйозний вплив на психічне та емоційне благополуччя, впливаючи на загальний стан здоров'я населення.

Втрата доступу до медичних послуг

Воєнні дії призводять до пошкодження медичних установ, евакуації медичного персоналу та обмеження доступу населення до необхідних медичних послуг. Це створює великі труднощі для отримання медичної допомоги, особливо в умовах конфлікту. Багато людей можуть залишитися без належного лікування та догляду, що підвищує ризик поширення хвороб, загострення хронічних станів та загрозу життю, як зазначили активісти Центру екологічних ініціатив “Екодія” та інші [25].

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

3.1. Програмні моделі розвитку туристичного бізнесу у післявоєнний період

Відновлення туризму в Україні у повоєнний період є складним завданням. Велика кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) наразі проживає в готелях, будинках престарілих, пансіонатах, школах та дитячих садках, що ускладнює прийом туристів, які хочуть відвідати країну. Для того, щоб частково вирішити цю проблему та відновити соціальне життя міст західної України, почали будувати модульні містечка для ВПО. Такі містечка вже з'явилися у Львові та Бородянці (Київська область).

Психологічний стан населення України, особливо тих, хто був вимушений покинути свої домівки, потребує підтримки. Однією з форм психологічного розвантаження є екскурсії під керівництвом професійних гідів. Головна мета таких екскурсій – не тільки надання цікавої інформації про місцевість, але й поділитися любов'ю до місцевої культурної спадщини. Відволікання від негативних думок допомагає відновити психічний стан та боротися з депресією.

Гіди-волонтери організували безкоштовні екскурсії для підтримки людей, які вимушено залишили свої домівки через війну. Такі короткі подорожі дозволяють внутрішньо переміщеним особам краще розуміти мешканців нових для них територій, що сприяє їхньому комфортному перебуванню та зменшує паніку, викликану упередженнями. Сьогодні екскурсії активно проводяться у центральній та західній Україні.

Пошкодження та руйнування нерухомої культурної спадщини внаслідок ракетних обстрілів, вибухів та артилерійських ударів зафіксовано у 15 областях України. Це охоплює майже всю територію країни, від Луганської та Донецької областей на сході до Львівської області на заході, біля кордону з Польщею. Втрачено природні туристичні об'єкти на тимчасово окупованих

територіях, такі як Олешківські піски, Асканія-Нова, Кінбурнська коса, Джарилгач, узбережжя Азовського моря (Генічеськ, Рожеві солоні озера, Кирилівка, Скадовськ, Бердянськ, Очаків, частина скіфських курганів).

Кордон України з Білоруссю також тимчасово замінований, що унеможлиблює відпочинок на Волинському озері чи сплав по річках Прип'ятсько-Стоксидного національного парку. Чорнобильська зона, яка приваблювала багатьох вітчизняних та іноземних туристів, зацікавлених у темному туризмі, стала недоступною. Готельна інфраструктура в Чернігові, Одесі та Бахмуті зазнала серйозних пошкоджень.

Найгірша ситуація спостерігається у транспортній інфраструктурі, яка є невід'ємною частиною туристичного комплексу. Без належного транспорту неможливо організувати будь-яку туристичну діяльність, окрім прогулянок. Транспортна інфраструктура Києва, Житомира, Чернігова, Сум, Харкова та інших областей пошкоджена і не може забезпечити туристів належним рівнем обслуговування.

Необхідно визначити прямі збитки від руйнування об'єктів туристичної інфраструктури, а також непрямі збитки у вигляді зменшення доходів від туризму та провести попередню оцінку потреб у відновленні.

Українська туристична індустрія нині шукає нові шляхи для відновлення своєї діяльності, попри значні обмеження. Вважаємо, основним стратегічним напрямком розвитку національного туристичного бізнесу в післявоєнний період є ефективна координація дій учасників туристичної сфери для створення нової бізнес-моделі на основі впровадження цифровізації, інновацій та природоорієнтованих технологій. Це дозволяє підвищити конкурентоспроможність вітчизняних туристичних підприємств та зберегти туристичні ресурси.

Для сприяння цифровізації необхідно інвестувати в розвиток цифрових навичок для підприємців, працівників і навіть тимчасово безробітних. Наприклад, за допомогою спеціально розроблених програм, таких як програма

SIGO, підприємцям туристичної сфери можна надати технічну допомогу в організації бізнес-процесів і цифрового менеджменту [26].

В умовах переважно нестандартних форм зайнятості та самоізоляції одним із пріоритетних напрямків модернізації туристичної галузі є впровадження ефективних програм навчання та підвищення кваліфікації працівників. Наприклад, безкоштовні або субсидовані онлайн-курси відкрилися в Сінгапурі, Чилі, Португалії, Барбадосі та інших країнах. Для розвитку внутрішнього туризму уряд Таїланду надає туристичні послуги 5 мільйонам місцевих жителів і забезпечує програми професійної підготовки для самозайнятих осіб [27].

Комплексні заходи для відновлення туристичної галузі після кризи охоплюють підтримку економічного розвитку та зайнятості, сприяння стабільності туристичних підприємств, збереження робочих місць і доходів, а також захист працівників галузі. Значний акцент робиться на посиленні соціального діалогу та проведенні колективних переговорів для створення креативних рішень на місцевому, регіональному та національному рівнях. Такий підхід сприяє розробці дієвих політик, що ефективно пом'якшити наслідки кризи [27].

Одним із ключових аспектів адаптації туристичної сфери до нових реалій є впровадження державних програм, які дозволяють використовувати туристичні ваучери. Це рішення дозволяє уникнути масового скасування бронювань при перенесенні дат поїздок, а також сприяє залученню місцевих туристів. Наприклад, деякі країни заохочують клієнтів переносити тури замість їх скасування. У Франції, наприклад, були змінені правила скасування подорожей, які дозволили компаніям пропонувати ваучери на інші дати [28]. У Руанді туристи можуть переносити бронювання до двох років без додаткових витрат [29].

Ще одним напрямком відновлення галузі є розвиток нових туристичних продуктів на внутрішньому ринку, що орієнтовані на безпечні подорожі та надання супутніх послуг. Конкурентоспроможність курортів і рекреаційних

баз зросла на основі реалізації програми реабілітації пацієнтів із серцевими захворюваннями та організації оздоровчих послуг для військових. Паралельно з цим активно розвиваються екологічний, спортивний, гірський, пригодницький, культурно-історичний, сільський та зелений туризм. Наприклад, у Чехії відкрили перший туристичний піхотний маршрут протяжністю майже 1000 кілометрів, який пролягає через дев'ять гірських хребтів [30].

В Україні, що вирізняється багатими природними ресурсами та розвиненою курортно-рекреаційною інфраструктурою, кожен регіон прагне створити привабливий туристичний продукт для залучення відвідувачів. Так, у Долинському районі Івано-Франківщини реалізовано цікавий туристичний об'єкт – агротуристичний кластер «Гостинна Бойківська Долинщина», який у 2019 році став частиною Green Ways – мережі Міжнародних зелених маршрутів. Інформація про цей кластер активно представлена на національних туристичних виставках і внесена до переліку найбільш захопливих туристичних об'єктів України [31]. У межах кластеру працює еко-крамниця «Карпатський колорит», а також щороку один із найпопулярніших гастрономічних фестивалів «Бойки» [32].

Варто відзначити, що українці все частіше самостійно планують свої подорожі, і ця тенденція особливо посилилася у 2020 році, що є числом сигналом для туристичної галузі. За словами голови Всеукраїнської асоціації туроператорів І. Голубахи, «зростає попит на самоорганізовані внутрішні тури, хоча українці вважають ціни на відпочинок біля моря та в Карпатах завищеними, і самостійно відвідують мальовничі місця» [33]. Це підкреслює використання цінової політики на туристичні послуги в Україні з урахуванням реальної платоспроможності, адже внутрішній турист не є основним споживачем на ринку.

Враховуючи сучасні тенденції, економічні прогнози та поточний час, можна очікувати такі зміни в туристичній індустрії найближчим часом:

1. Соло-подорожі. Все більше людей обирають подорожчі наодинці, що дозволяє їм познайомитися з новими людьми, брати участь у заходах, спілкуватися і навіть знаходитися партнерів.

2. Екотуризм. Погляди нового покоління на охорону природи дедалі більше впливають на туристичне вподобання. Екотуризм може передбачати участь у природоохоронних проектах, оренду екологічного транспорту, купівлю вуглецевих кредитів під час бронювання авіаперельотів та інше.

3. Місцевий досвід. Залучення туристів до місцевої культури, наприклад, знайомство з місцевою кухнею, участь у фестивалях і святах, стає все популярним. Тури, які відмовилися зануритися в місцеві традиції, залишають у мандрівників яскраві враження, що робить ці напрямки особливо привабливими.

4. Персоналізація. Сучасні туристи все частіше очікують послуги, що відповідають їхнім особистим інтересам: від вибору локацій до конкретних розваг. Коли туристичний досвід точно відповідає їх очікуванням, ймовірність повернення клієнтів значно зростає.

5. Впровадження штучного інтелекту. Використання штучного інтелекту в туризмі дозволяє пропонувати індивідуалізований досвід: від пошуку й бронювання турів до визначення потреби клієнтів і вибору номерів у готелях, враховуючи їх уподобання.

Таким чином, розвиток нових напрямків, особливо орієнтованих на локальний ринок, та інновації в обслуговуванні ефективного українського туризму відповідають сучасним вимогам і привабливі все більше туристів.

Рисунок 3.1. Ключові напрямки модернізації туристичної сфери в Україні

Отже, для зміцнення конкурентоспроможності туристичної сфери в Україні на етапі посткризового відновлення економіки необхідно зосередитися на таких ключових напрямках модернізації:

1. Цифровізація туристичної галузі, розробка нових навчальних програм та підвищення кваліфікації фахівців.
2. Стимулювання внутрішнього туризму через програми, які виховують патріотизм, любов до країни та повагу до її історії.
3. Регулювання використання туристичних ваучерів для доступного подорожчання та стимулювання місцевих подорожей.
4. Створення нових туристичних продуктів з акцентом на безпеку подорожей та відповідні супутні послуги, адаптовані до умов кризових ситуацій.
5. Координація зусиль на всіх рівнях — міжнародному, національному, регіональному та місцевому — для узгодженого розвитку.
6. Розробка стратегії просування культурної спадщини України як привабливого туристичного продукту на європейському ринку.

Для підвищення міжнародної конкурентоспроможності туристичної галузі України доцільно також:

- Підтримувати розвиток конкуренції в самій галузі, продовжуючи економічні реформи та зменшуючи бюрократичні перепони для бізнесу.

- Диверсифікувати український туристичний ринок , розширюючи присутність українських послуг на міжнародних регіональних ринках та адаптуючи туристичні продукти до сучасних умов.

- Покращувати імідж України на міжнародній арені.

- Впроваджувати інновації у сфері туризму .

- Допомогати підприємствам туристичної галузі в обґрунтуванні цінової політики.

- Сприяти залученню іноземних інвестицій .

При цьому варто наголосити на важливій ролі держави в регулюванні туризму, оскільки Україна матиме наближення до міжнародних стандартів у сфері законодавства, конкуренції та технологій у туризмі.

Післявоєнний період розвитку туристичного бізнесу потребує нових програмних моделей, які забезпечують його відновлення, стійкість та конкурентоспроможність. Основні моделі можуть включати такі напрямки:

1. Розвиток інфраструктури та відновлення туристичних об'єктів

- Реконструкція та модернізація об'єктів історико-культурної та природної спадщини, які зазнали пошкодження.

- Інвестиції в нову інфраструктуру – дороги, транспорт, розміщення засобів – для покращення доступності та якості послуг.

- Запуск програми фінансової підтримки відбудови малих і середніх туристичних підприємств, готелів, закладів харчування та туристичних об'єктів.

2. Цифровізація та впровадження інновацій

- Розвиток цифрових платформ для бронювання, спілкування з туристами, віртуальних екскурсій і подорожей, що забезпечує зручність і доступність.

- Використання штучного інтелекту для персоналізації туристичного досвіду та аналізу потреб ринку.

- Інтеграція інноваційних рішень для підвищення безпеки та комфорту туристів, як-от безконтактні сервіси, мобільні додатки, а також інтерактивні карти.

3. Стимулювання внутрішнього туризму

- Запуск національних програм та заходів для популяризації подорожей у країнах, щоб стимулювати місцевий туризм і підтримувати економіку.
- Стимулювання патріотичних турів , що включають історико-культурні пам'ятки, природні об'єкти та інші визначні місця для виховання любові до рідної землі.
- Застосування системи туристичних ваучерів та спеціалізацій для внутрішніх туристів.

4. Розширення міжнародного співробітництва та залучення іноземних інвестицій

- Співпраця з міжнародними організаціями для залучення фінансової підтримки та інвестицій на відновлення інфраструктури та культурної спадщини.
- Розробка спільних туристичних маршрутів із сусідніми країнами для залучення туристів та інтеграції з міжнародним ринком.
- Підвищення привабливості України на міжнародному ринку через створення стратегій просування, участь у туристичних виставках і форумах.

5. Екотуризм та стійкі моделі туризму

- Фокус на екотуризмі сталому розвитку – створення туристичних продуктів, орієнтованих на збереження природи, екологічні маршрути та активний відпочинок.
- Стимулювання зеленого туризму , включаючи відвідування національних парків, заповідників, сільського туризму.

- Інтеграція екологічних стандартів у всі аспекти туристичного бізнесу для збереження природних ресурсів і мінімізації шкоди довкіллю.

6. Підтримка місцевих громад та підприємств

- Залучення місцевих громад до розвитку туризму шляхом створення робочих місць, стимулювання крафтового виробництва та надання туристичних послуг.

- Підтримка малого та середнього бізнесу в туристичній галузі через субсидії, кредити та програми навчання.

- Організація місцевих фестивалів і культурних подій, що можуть привабити туристів та сприяти розвитку бізнесу на місцях.

7. Розробка нових туристичних продуктів та персоналізація послуг

- Створення туристичних маршрутів, які враховують безпекові аспекти та мають на меті надати відвідувачам унікальний досвід.

- Персоналізація туристичних послуг відповідно до індивідуальних потреб і вподобань відвідувачів, що сприятиме поверненню клієнтів і підвищує їх задоволення.

- Розвиток різних видів туризму: медичного, гастрономічного, пригодницького, культурного та інших, які можуть зацікавити різні групи туристів.

Впровадження таких моделей розвитку допоможе українській туристичній індустрії відновитися після війни, адаптуватися до нових реалій та стати потужним елементом економічного зростання країни.

3.2. Застосування нових тенденцій та інновацій для розвитку туристичної індустрії у післявоєнний період

Військовий період туристичної індустрії України стоїть перед завданням не тільки відновлення, але й трансформації відповідно до сучасних глобальних тенденцій. Війна суттєво вплинула на туристичний сектор: зруйновано частину інфраструктури, обмежено весь потік іноземних туристів, а також змінилися переваги та очікування внутрішніх мандрівників. Водночас це відкриває нові можливості для адаптації та розвитку галузі з урахуванням останніх інновацій та змін у поведінці туристів.

У цьому підрозділі відзначаються ключові інноваційні підходи та тенденції, які можуть стати основою для відродження туризму в Україні, його стійкість та конкурентоспроможність на міжнародному підвищенні нового ринку.

Особливий акцент зроблено на цифровізації, розвитку екологічного туризму, застосуванні сучасних технологій для підвищення безпеки та персоналізації послуг, а також на створених умовах для розвитку внутрішнього туризму, що стане руйнівною силою відновлення галузі.

Застосування нових тенденцій та інновацій є ключовим чинником для відновлення та розвитку туристичної індустрії України у післявоєнний період. Використання сучасних технологій, адаптація до світових трендів та створення інноваційних туристичних продуктів дозволяє Україні не тільки швидше відновитися, але й вийти на новий рівень якості та привабливості. Розглянемо основні напрямки впровадження інновацій та нові тенденції детальніше (див.Рис.3.2.).

1. Цифровізація туристичних послуг

- Віртуальні тури та 3D-екскурсії. Розробка та впровадження віртуальних турів по ключових туристичних об'єктах дозволяє зацікавити іноземних туристів, навіть якщо вони не готові подорожувати фізично. Віртуальні екскурсії також зручні для осіб з обмеженими можливостями та для тих, хто хоче заздалегідь ознайомитися з місцем.
- Платформи для онлайн-бронювання. Вдосконалення та оптимізація платформи для бронювання житла, екскурсій та додаткових послуг, що спрощують процес планування подорожей для туристів. Онлайн-бронювання також має включати можливості для бронювання локальних екскурсій та подій.
- Мобільні додатки. Створення мобільних додатків, що містять інформацію про туристичні маршрути, об'єкти культурної спадщини, ресторани, готелі та інші послуги. такі додатки також можуть використовувати функцію навігації та рекомендації на основі розташування місця.

Рисунок 3.2. Тенденції та інновації для відновлення та розвитку туристичної індустрії України

2. Інноваційні технології для покращення комфорту та безпеки

- **Безконтактні послуги.** Використання безконтактних технологій у готелях, ресторанах та інших туристичних об'єктах дозволяє мінімізувати фізичний контакт. Це автоматичний чек-ін, мобільні ключі для номерів у готелях, електронні меню в ресторанах, а також безконтактну оплату послуг.
- **Штучний інтелект та персоналізація послуг.** Використання алгоритмів штучного інтелекту для аналізу потреб туристів і пропозицій персоналізованих послуг на основі їх уподобань та минулого досвіду. Наприклад, пропозиції місць для відвідування, спеціальні заходи та кулінарних рекомендацій.

- Системи розпізнавання обличь. Застосування такої системи для швидкої ідентифікації відвідувачів та спрощення процесів у готелях та на заходах, що підвищує безпеку та забезпечує зручність для туристів.

3. Екотуризм та сталі туристичні практики

- Енергозбереження та екологічно чисті технології. Запровадження енергоощадних систем у готелях, зокрема використання відновлюваних джерел енергії, що сприяє сталому розвитку та зменшує екологічні навантаження.

- Електромобілі та велосипеди для оренди. Збільшення місць для оренди екологічно чистого транспорту (електромобілів, велосипедів), що відповідає запитам екологічно свідомих туристів.

- Програми для зниження вуглецевого сліду. Запровадження системи компенсації викидів вуглецю при бронюванні авіаперельотів чи автомобілів, а також заохочення участі в програмі захисту довкілля.

4. Розвиток місцевого туризму та інтеграція культурної спадщини

- Культурний та гастрономічний туризм. Розвиток турів, присвячених українській кухні, ремеслам, народному мистецтву. Такі тури дають можливість туристам зануритися в місцеву культуру та підвищують інтерес до автентичного українського досвіду.

- Підтримка локальних ремесел та майстрів. Включення майстер-класів і заходів з місцевими ремісниками до туристичних програм. Це стимулює локальний бізнес та розвиток унікальних туристичних продуктів.

- Організація місцевих фестивалів та подій. Проведення фестивалів, ярмарків і свят, що знайомлять гостей з культурою, традиціями та кухнею регіону, сприяючи популяризації внутрішнього туризму.

5. Сервіси з елементами доповненої реальності (AR) та віртуальної реальності (VR)

- Віртуальні гіді. Використання додатків з AR, які дозволяють туристам отримувати додаткову інформацію про історичні пам'ятки та інші визначні місця, просто навівши камеру смартфона.
- Імерсивні екскурсії з VR. Проведення екскурсій з використанням VR-технологій, які дозволяють відвідувачам пережити історичні події або побачити місця, яких більше не існує.
- Ігрові механізми для залучення туристів. Впровадження інтерактивних ігор та квестів із використанням AR, які здійснюють відвідування музеїв та історичних пам'яток, цікавими для молодшої аудиторії.

6. Розробка туристичних продуктів для оздоровлення та реабілітації

- Медичний туризм. Створення оздоровчих програм для відвідувачів, що включають реабілітацію після стресових ситуацій, фізичне та психологічне відновлення, що є особливо актуальним у післявоєнний період.
- Спа- та велнес-туризм. Створення комплексних оздоровчих програм у санаторіях та курортах, що залучають туристів, які шукають спокою та відновлення.
- Психологічні та рекреаційні програми. Пропозиція турів з акцентом на психологічне відновлення та зняття стресу через активність на природі, що може стати популярним після воєнних подій.

7. Залучення штучного інтелекту (AI) для аналізу та прогнозування

- Аналіз попиту та поведінки туристів. Використовуйте AI для аналізу тенденцій та попиту, що дозволяє точніше розглядати пропозиції, знижки та розробляти маршрути, які цікавлять туристів.
- Персоналізація рекомендацій. Системи AI можуть рекомендувати туристам індивідуальні варіанти відпочинку, базуючись на їхній попередній поведінці або виборах.
- Оптимізація управління ресурсами. AI сприяє прогнозуванню завантаженості туристичних об'єктів, що дозволяє рівномірно розподілити відвідувачів і запобігти перенасиченню об'єктів.

8. Створення «розумних» туристичних напрямків (Smart Destinations)

- Розумні системи управління. Впровадження «розумних» систем для управління туристичними об'єктами, що дозволяє підвищити ефективність їхнього функціонування. Це включає управління відвідуваністю, розподілом ресурсів і навіть освітою.
- Інтерактивні інформаційні екрани та сенсори. Встановлення інтерактивних екранів у громадських місцях для інформування туристів про поточні події, транспорт і цікаві локації.
- Wi-Fi і зарядні станції. Безкоштовні Wi-Fi-зони та доступ до зарядних станцій для мобільних пристроїв у місцях відпочинку, щоб туристи могли залишитися на зв'язку та користуватися послугами.

Інтеграція цих нових тенденцій та інновацій допоможе Україні не лише відновити туристичний галузь, а й створити унікальні продукти, які будуть привабливими як для внутрішніх, так і для іноземних туристів. Це відкриває нові можливості для розвитку регіонів, підвищення зайнятості та стимулювання місцевої економіки.

Отже, розвиток туристичної індустрії України в післявоєнний період потребує комплексного підходу, що забезпечує нові технологічні рішення, адаптацію до сучасних світових тенденцій та активне залучення як внутрішнього, так і міжнародного туристичного попиту. Післявоєнний період для країни — це не тільки етап відновлення інфраструктури та повернення туристичних потоків, а й можливість докорінної модернізації галузі, здатної вивести Україну на новий рівень конкурентоспроможності на світовій арені.

Застосування цифровізації, впровадження інноваційних підходів та персоналізація послуг стають необхідними умовами для відбудови сучасного туристичного сектору. Використання штучного інтелекту, автоматизація процесів бронювання, безконтактні технології та цифрові платформи не тільки спрощують подорожі для туристів, але й підвищують загальний рівень задоволеності, безпеки та ефективності управління ресурсами. Крім того, нові технології дозволяють створювати персоналізовані пропозиції, що

відрізняються унікальними потребами і вподобанням кожного туриста, сприяючи формуванню лояльної аудиторії.

Серед важливих аспектів розвитку також слід виділити впровадження практичного екотуризму та стійкого туризму. Орієнтація на збереження навколишнього середовища та мінімізацію екологічного сліду туристів робить Україну привабливою для екоświadомих природних мандрівників, що сприяє розвитку зеленого, сільського та туризму. Завдяки акценту на екологічність та стійкість країна може залучити нову категорію туристів, які цінують відповідний підхід до природи та прагнуть зберегти її красу для майбутніх поколінь.

Важливим чинником для відродження галузі є розвиток внутрішнього туризму, що сприяє підтримці місцевих громад, створенню нових робочих місць та зростанню економіки регіонів. Стимулювання локальних подорожей через патріотичні тури, культурно-історичні маршрути та місцеві фестивалі формує не лише потужний попит на туристичні послуги в країні всередині, а й виховує у громадян глибшу любов і повагу до своєї культурної спадщини.

Крім того, вихід на міжнародний туристичний ринок вимагатиме комплексних зусиль з просування позитивного іміджу України. Це включає активну участь у міжнародних виставках і форумах, створення ефективних маркетингових пацієнтів, акцент на унікальність української культурної та природної спадщини. Розробка стратегії національного брендингу дозволяє Україні зайняти помітне місце серед популярних туристичних напрямків, залучаючи туристів з різних куточків світу.

Однак реалізація цих заходів неможлива без активної підтримки з боку держави. Забезпечення законодавчих та економічних умов, спрямованих на стимулювання інвестицій, зменшення бюрократичних бар'єрів, розробка фінансових програм для підтримки малого і середнього бізнесу у сфері туризму має стати основою для стійкого розвитку галузі. Більше у співпраці з органами місцевого самоврядування, бізнесом і громадськими організаціями можливо створити умови для комплексного розвитку індустрії туризму.

Отже, післявоєнний розвиток туристичної галузі України залежить від готовності інтегрувати інноваційні рішення, відповідати запитам сучасних туристів, дбати про екологічну стійкість та налагоджувати ефективну взаємодію між усіма зацікавленими сторонами. Такий підхід забезпечить відновлення галузі та її перетворення на потужний сектор економіки, здатний підтримати економічне зростання, сприяти підвищенню якості життя громадян і популяризації України у світі.

ВИСНОВКИ

На основі сформованих концепцій і форм туризму можна зробити висновок, що туристична галузь реагує на різноманітні зовнішні та внутрішні фактори: географічні, економічні, соціальні та політичні. Туризм включає безліч напрямків і підходів, кожен з яких має свої особливості та вимоги, що дає можливість задовольнити потреби різних категорій споживачів і робить галузь затребуваною.

Міжнародний і внутрішній туризм є основними типами туристичної діяльності, кожен з яких має свої переваги та вразливості. Міжнародний туризм потребує стабільної політичної ситуації та безпеки, тоді як внутрішній туризм може стати надійним джерелом доходу для країни навіть за умов кризи, зокрема під час війни. Рекреаційний, екстремальний, лікувальний, культурний, діловий, екологічний, релігійний та науковий туризми — це приклади специфічних видів туризму, які орієнтуються на різні запити клієнтів та мають різний рівень чутливості до ризиків.

Сучасні підходи до класифікації туризму враховують потреби різних вікових груп, типи активності, способи пересування та фінансові можливості туристів. Наприклад, українське законодавство та наукові підходи виділяють чіткі категорії туризму, які можуть більш гнучко реагувати на потреби туристів і сприяти розвитку галузі з урахуванням місцевих особливостей. Водночас, деякі види туризму, такі як екотуризм, рекреаційний або діловий туризм, можуть комбінуватися, що створює їхню універсальність і привабливість для широкої аудиторії.

Розвиток туризму залежить від здатності регіону чи країни адаптувати свої туристичні продукти до сучасних тенденцій і умов. Інтеграція інноваційних підходів, урахування впливу глобалізації та впровадження науково-технічних досягнень для досягнення успіху в Україні розвивати туристичну галузь навіть в умовах викликів, сприяючи економічному зростанню та популяризації культурної спадщини на міжнародному рівні.

Сучасні теорії впливу війни на соціально-економічну діяльність дають комплексний підхід до розуміння наслідків військових конфліктів для економіки та суспільства. Кризовий менеджмент акцентує увагу на важливості оперативної реакції та відновлення інфраструктури, зменшуючи негативні ефекти війни. Теорія людського капіталу підкреслює, що військовий потенціал сприяє до втрати кваліфікованих кадрів і зниження продуктивності праці, що потребує значних інвестицій в освіту, охорону здоров'я та адаптацію населення. Теорія економічного відновлення фокусується на необхідності капіталовкладень у відбудову країни після конфлікту, залучення іноземних інвестицій та стимулювання бізнес-активності. Загалом, успішне відновлення соціально-економічної діяльності в постконфліктний період можливо лише за умов комплексного підходу та співпраці держави, міжнародних організацій і приватного сектора.

Вплив війни на туристичний сектор є складним і багатогранним процесом, що охоплює економічні, соціальні та культурні аспекти. Конфлікти значно зменшують туристичні потоки, призупиняють інвестиції та призводять до руйнування інфраструктури, що у своєму разі зменшує кількість робочих місць та економічне зростання. Теоретичні підходи до вивчення цього впливу, зокрема теорії управління ризиками, кризового менеджменту та соціальної відповідальності, дозволяють розробити стратегії мінімізації наслідків війни та підтримки туристичної діяльності у післявоєнний період.

Туризм під час війни в Україні має важливе значення для економіки країни, навіть у складних умовах. Він забезпечує фінансові надходження для місцевих бюджетів, підтримує малий та середній бізнес, стимулює внутрішній запит на послуги та сприяє соціальній стабільності. Волонтерський та гуманітарний туризм повинен залучити іноземну допомогу та підтримувати місцеві громади, а культурний туризм показувати та поширювати національну спадщину, підвищувати національну свідомість. Крім того, туризм виступає інструментом психологічної підтримки населення в умовах війни, допомагаючи людям відновити сили та адаптуватися до нових реалій. Під час

післявоєнного періоду туристичний сектор може стати більшою мірою економічного відновлення України, залучаючи інвестиції, відновлюючи інфраструктуру та просуваючи країну на міжнародному рівні. Тому навіть під час війни туризм залишається ключовим елементом економічної підтримки та розвитку, а його потенціал післявоєнного відновлення є величезним.

Відновлення туристичного бізнесу в Україні після війни вимагає комплексного підходу та стратегічних рішень, орієнтованих на сучасні виклики та можливості. Враховуючи руйнування інфраструктури, психологічні проблеми та економічні труднощі, ключовими факторами відновлення є ефективна координація учасників туристичної сфери, впровадження інноваційних технологій та розвиток нових туристичних продуктів. також, цифровізація, розвиток екотуризму, створення нових місцевих маршрутів та персоналізоване обслуговування відповідно до сучасних вимог туристів і можуть значно підвищити привабливість України як туристичної дестинації. Важливо також звернути увагу на зміни в туристичних уподобаннях, зокрема на зростання попиту на самостійні подорожі, екологічний туризм та нові формати культурних взаємодій. Впровадження таких змін допоможе не лише відновити туристичний галузь, але й створити умови для її стійкого розвитку у післявоєнний період, що позитивно вплине на економіку країни та соціальне відновлення регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу: навчальний посібник / М.П. Мальська, В.В. Худо, В.І. Цибух. - К.: Центр навчальної літератури, 2018. - 272 с.
2. Коржилов Л.І. Туризм в Україні. Класифікація та види. Електронний ресурс. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3345>
3. Верховна Рада України (2006). Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Женева. Електронний ресурс. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
4. UNCTAD (2022). Tapering in a Time of Conflict. Retrieved from https://unctad.org/system/files/officialdocument/tdr2021-update1_en.pdf
5. Конфліктологія : навч. посіб. / л. М. Герасіна, М. п. требін, в. д. воднік та ін. — Х. : право, 2018. — 128 с
6. Військова політологія. Тематичний словник д відник. ГА ВС. — М., 2019. — С. 32.
7. Фурсіна Н. А. Теорія виникнення військових конфліктів, воєн. Електронний ресурс. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2018/18.pdf
8. Тищенко Н. М. Бакалаврська кваліфікаційна робота. Кейнсіанство: історичні умови виникнення та актуальність на сучасному етапі. Київ. 2023. Електронний ресурс. URL: <http://surl.li/bmlpcs>
9. Пухальська Я.П. Особливості функціонування механізму кризового менеджменту. Вісник Хмельницького національного університету 2022, № 4, Т. 2. Електронний ресурс. URL: <http://surl.li/lhayzp>
10. Лех Т.А. Концепція формування та відтворення людського капіталу. Ефективна економіка № 2, 2021. Електронний ресурс. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=925>
11. Полчанов А.Ю. Постконфліктне відновлення як система. Економіка та держава № 5/2021. Електронний ресурс. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2017/9.pdf

12. Дугінець Г., Колодко Н. Економічне відновлення та розвиток країни після збройних конфліктів: досвід для України. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2023. №5. Електронний ресурс. URL: https://www.researchgate.net/publication/375105048_Ekonomiczne_vidnovlennia_t_a_rozvitok_krain_pisla_zbrojnih_konfliktiv_dosvid_dla_Ukraini
13. Велике руйнівництво: культурні втрати України під час війни. Електронний ресурс. URL: https://lb.ua/culture/2022/03/25/510869_velike_ruynivnitstvo_kulturni.html.
14. Зейд А. Кассуха Постконфліктні туристичні ландшафти: між спадщиною конфлікту та гібридизацією туристичної діяльності. Open edition journals. 2019. DOI: <https://doi.org/10.4000/viatourism.3984>.
15. Парфіненко А. Ю. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2022. Вип. 126 (частина I). С. 12-23.
16. Романова А. А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. Modern Economics. 2019. № 9. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V9\(2018\)-12](https://doi.org/10.31521/modecon.V9(2018)-12).
17. Туризм під час війни. Як галузь виживає та готується до відновлення. Електронний ресурс. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/turyzm-pid-chas-vijny-yak-galuz-vyzhyvaye-ta-gotuyetsya-do-vidnovlennya>
18. Шипілова Л. Концептуальні аспекти зовнішньополітичної стратегії України. Соціально-економічні наслідки війни російської федерації проти України та шляхи їх подолання. Електронний ресурс. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2082/files/a540b679-f535-47a2-928f-75b6bd38bd08.pdf>
19. Малюта Л., Королюк С. Війна як причина зміни туристичного потенціалу України: аналіз організаційно-економічних заходів із відновлення внутрішнього туризму. Galician economic journal, No 6 (85) 2023. Електронний ресурс. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/85/1244.pdf>
20. Бойко В.О., Далевська Н.М. Розвиток туризму після збройних

конфліктів у різних країнах світу. Управління змінами та інновації. Економіка. №3. 2022. Електронний ресурс. URL:

<https://cmi.politehnica.zp.ua/index.php/journal/article/view/38/34>

21. Сіра Е.О. Безрученков Ю.В. ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ. Економіка та управління підприємствами. Випуск 68. 2022. Електронний ресурс. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2022/68_2022/29.pdf

22. Гординський Д. Українсько-російська війна ХХІ століття: вплив війни на екологічний стан країни. Електронний ресурс. URL: <https://drukarnia.com.ua/articles/ukrayinsko-rosiiska-viina-xxi-stolittya-vpliv-viini-na-ekologichnii-stan-krayini-ZHYIB>

23. МБТ: ACTRAV Analysis: Governments' Response to COVID 19. 2020. Електронний ресурс URL: <https://researchrepository.ilo.org/esploro/outputs/book/Government-responses-to-COVID-19-ACTRAV-analysis/995219223002676>

Бабюк А.Д. Кваліфікаційна робота. Ступінь бакалавр. «Розвиток туристичного бізнесу в умовах конкурентного середовища». Львів. 2023. Електронний ресурс. URL: <http://surl.li/fgiiom>

25. ОЭСР: “Tackling Coronavirus – Tourism Policy Responses”. 2020. Електронний ресурс. URL: <https://read.oecdilibrary>.

26. The New Times: “Rwanda reassures tourists amid coronavirus 77 threat”. 2020. Електронний ресурс. URL: <https://www.newtimes.co.rw/news/rwanda-reassurestourists-amid-coronavirus-threat>

27. У Чехії з'явився перший пішохідний маршрут по всій країні. Електронний ресурс. URL: <https://34travel.me/post/chehia-peshehodnyy-marshrut>

28. Стратегічна сесія створення туристичного кластера «Гостинна бойківська Долинщина». Електронний ресурс. URL: <http://www.if.gov.ua/news/40718>

29. Чорна Л. В. Інноваційні кластерні структури в туризмі регіону. Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 18–19 берез. 2021 р.): у 2 т. / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Т. 1. Черкаси: ЧДТУ, 2021. С. 142-145.

30. Українці почали більше мандрувати самостійно. Суспільство. Радіо Свобода. Електронний ресурс. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28759919.htm>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

УДК: 338.48

РОЗВИТОК ВОЄННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Вороний Андрій Андрійович

здобувач вищої освіти

спеціальності 242 «Туризм і рекреація»

освітня програма «Міжнародний туристичний бізнес»

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Науковий керівник – Кудінова Ірина Петрівна, к.е.н., доцент

Війна в Україні, що розпочалася 24 лютого 2022 року, безсумнівно завдала величезної шкоди туристичній індустрії країни. Проте, парадоксально, вона також може стати каталізатором для розвитку нового, незвичного виду туризму - воєнного туризму.

Воєнний туризм - це специфічна галузь туризму, яка фокусується на відвідуванні місць, пов'язаних з війнами та військовою історією. Це може включати екскурсії до полів битв, оглядини військових музеїв та меморіалів, участь у реконструкціях боїв та інших тематичних заходах [1].

З огляду на багату та складну історію, Україна володіє значним потенціалом для розвитку воєнного туризму. На її території знаходиться безліч місць, позначених битвами та військовими подіями різних епох, починаючи від часів Київської Русі до Другої світової війни та сучасного російсько-українського конфлікту.

Ось деякі з найвідоміших потенційних об'єктів воєнного туризму в Україні:

- Київ - місце битв за Київ (1941), Національний музей історії України у Другій світовій війні;
- Севастополь - місце Кримської війни (1853-1856) та облоги Севастополя (1941-1942);
- Чорнобильська зона - місце Чорнобильської катастрофи (1986);
- Зона бойових дій на Донбасі - місце збройного конфлікту на сході України (з 2014 року)

Розвиток воєнного туризму може мати як переваги, так і виклики для України. До переваг відносять:

- стимулювання економічного розвитку. Воєнний туризм може сприяти створенню нових робочих місць та розвитку інфраструктури в регіонах, де розташовані об'єкти воєнного туризму;
- збереження історичної пам'яті про важливі події в історії України та передати цю пам'ять майбутнім поколінням;

- патріотичне виховання. Відвідування місць, пов'язаних з військовою історією України, може допомогти виховати почуття патріотизму та любові до Батьківщини у громадян.

Серед викликів виділяють:

- безпека. Деякі об'єкти воєнного туризму можуть бути небезпечними для відвідування через наявність нерозірваних боєприпасів або інших ризиків;

- етика. Важливо, щоб розвиток воєнного туризму не призводив до експлуатації жертв війни та їхніх родин;

- чутливість. Деякі люди можуть вважати воєнний туризм недоречним або образливим.

Перспективи розвитку воєнного туризму в Україні значною мірою залежатимуть від низки факторів, таких як:

- перебіг війни. Якщо війна в Україні закінчиться в найближчий час, це може призвести до швидкого розвитку воєнного туризму;

- політика влади. Уряд України має розробити та реалізувати чітку стратегію розвитку воєнного туризму;

- інвестиції. Для розвитку воєнного туризму необхідні інвестиції в інфраструктуру, маркетинг та просування;

- суспільна думка. Важливо, щоб українське суспільство підтримувало розвиток воєнного туризму.

Крім того зазначимо про важливі аспекти, які слід врахувати при розвитку воєнного туризму [2]:

- етичний розвиток. Розвиток воєнного туризму в Україні має ґрунтуватися на етичних принципах. Це означає, що необхідно з повагою ставитися до жертв війни та їхніх родин, а також уникати експлуатації трагічних подій з комерційною метою;

- співпраця з місцевими громадами. Важливо залучати до розвитку воєнного туризму місцеві громади, адже саме вони найкраще знають історію та культуру своїх регіонів. Це допоможе створити автентичні та цікаві для туристів продукти;

- збереження культурної спадщини. Розвиток воєнного туризму не повинен шкодити збереженню культурної спадщини. Необхідно вживати заходів для захисту історичних пам'яток та артефактів;

- освітня складова. Важливою складовою воєнного туризму має стати освітня складова. Туристи повинні мати можливість не лише побачити місця, пов'язані з війною, але й дізнатися більше про історичні події, які там відбулися.

Можливі формати воєнного туризму в Україні можуть бути наступні:

- екскурсійні тури. Відвідування полів битв, військових музеїв, меморіалів, фортифікаційних споруд та інших об'єктів воєнної історії;

- історичні реконструкції. Участь у реконструкціях боїв, військових парадів та інших історичних подій;

- тематичні тури. Тури, присвячені певним періодам війни, видам зброї, військовим діячам тощо;
- активний туризм. Піші та велосипедні маршрути по місцях бойових дій, пейнтбол, страйкбол та інші активності;
- пам'ятний туризм. Відвідування місць загибелі та поховання воїнів, покладання квітів, вшанування пам'яті.

Воєнний туризм може стати новим перспективним напрямком розвитку туризму в Україні. Він має потенціал для стимулювання економічного розвитку, збереження історичної пам'яті та виховання патріотизму. Проте, важливо, щоб розвиток цього виду туризму відбувався з дотриманням етичних норм, залученням місцевих громад, збереженням культурної спадщини та наданням туристам можливості для отримання глибоких знань про історію України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кудінова І.П. Військовий туризм в Україні як інноваційний напрямок розвитку // Гостинність і туризм майбутнього: наукові та практичні горизонти: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (17 травня 2022 р.). Київ: НУБіП, 2022. С. 40-41.
2. Батиченко, С., Мельник, Л. ., Савков, П., & Сторубльов, О. (2021). ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ . *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*, 48(4(48)), 66–69.